

STM 1949

Olof Åhlströms musiktryckeri

Dess uppkomst och verksamhet under den gustavianska tiden

Av Albert Wiberg

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikkforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

OLOF ÅHLSTRÖMS MUSIKTRYCKERI

Dess uppkomst och verksamhet under den gustavianska tiden

AV ALBERT WIBERG

I. MUSIKTRYCKERIPLANER PÅ 1770-TALET

Sedan Henrik Fougth år 1770 sålt sitt framåtgående musiktryckeri i London till R. Falkener och återkommit till Sverige, drev han icke vidare någon musikförläggar- eller musiktryckerirörelse under sin boktryckarverksamhet i Stockholm under 1770-talet och till sin bortgång 1782. Frågan om ett inhemskt musiktryckeri blev därför åter snart aktuell. Redan på sommaren 1774 inkom en anonym till Musikaliska akademien med en skrivelse, i vilken han förmålde, att han vinnlagt sig om gravyr av musiknoter och nu önskade genom subskription erhålla ett så stort förlag, att han kunde »lägga upp en hel Opera».¹ Tvenne prov på graverade noter voro bifogade. Sedan proven granskats, bordlades frågan till något senare tillfälle.² Emellertid återkom anonymen icke mera, och frågan blev därför begravd i tysthet.

På hösten samma år aktualiserades musiktryckeriplanerna av träsnidaren Eric Kiellberg, som inkom till Musikaliska akademien med en skrivelse, i vilken han bl. a. anförde:

»Emedan undertecknad idkar sådant slögde, at skära ut figurer til Böcker för Kånster och Wettenskaper, underställes Kongl. Akademien allerunderdånigst, om icke et wärk med Noter, för Musiquen, af Kongl. Akademien kunde författas, hwilket af mig skulle uti buxbaum lika så wäl förfärdigas, som dylika wärk, på utrikes orter äro utkomne i koppar stuckne, för et langt lindrigare pris än de utländske, så at af-sättning på utrikes orter hos Musiquens älskare, kunde förmodas.»

Sedan Kiellberg därpå skisserat en plan för utgivningens ekonomi och föreslagit, att förtjänsten skulle bilda en fond till musikens fromma i landet, fortsatte han:

¹ Musikaliska akademiens protokoll den 7 juni 1774, 3:o (MAA).

² Proven på de graverade noterna har jag icke kunnat återfinna. Möjligen var det gravören av musikbilagorna till Skjöldebrands Gustaviade av år 1768, som var förslagsställaren. I så fall hade han säkerligen bifogat såsom prov ett par av de nämnda bilagorna.

»Utom flere wärk, som af mig äro utgifne med figurer, utgaf (jag) förledne år Sedolärande Fabler, och är nu Orbis Pictus under Bokprässen at utkomma, äfwen af Trycket utgifwit en abc Bok med figurer, theraf Barn kunna läsa, skrifwa och siunga, och äro noterne författade af en organist, och så af mig utskurne och tryckte, som de äro meddelade, emedan jag ej förstår Noter, hwarken af Sång eller Music.»¹

Det mest anmärkningsvärda i detta projekt är utan tvivel förslaget att skära noterna i buxbom, vilket material skulle ställa sig billigare än notstickning i koppar. Akademien hyste dock betänkligheter av flera slag, varom protokollet meddelar:

»Föredrogs et Memorial af Eric Kiellberg, hwaruti han nu anmäler sin konst at uti Bux-Baum kunna utskära allahanda Figurer, til tryckning, och föreslår, at Kongl. Akademien måtte låta af trycket utgifwa Musicaliska Compositioner emot pränumeration 9 Dahl. K:mt för 16 ark, som utgör 18 % arket, hwarwid han erbiuder sin tjenst at skära Noterne, och dem trycka för 12 % K:mt hwart ark, eller 375 dhl Kopp:mt för 1000:de ark, hwilka 375 dhl han anhåller at få som förskott, til hwart 1000:de ark han skall lefwerera, och uträknar Kongl. Academiens winst på detta antal ark til 187 dhl 16 %, då de säljas til 18 % arket.

Härwid upwistes en af Kiellberg ingifwen abc bok, med figurer och Noter i trä skuren såsom et prof af hwad han tror sig kunna åstadkomma.

Häraf fantz, at ännu mycket återstod för Kiellberg, innan han kunde så skickeligt förfärdiga detta arbete, at Kongl. Akademien kunde anförtro honom skära och trycka musicaliska wärk, dem Kongl. Akademien i sitt namn wille låta för allmänheten utgifwa; och som dessutan Kongl. Akademien icke ägde några Musicaliska arbeten, at på trycket utgifwa, altså resolverades, at Kongl. Akademien ej kunde antaga det af Kiellberg gifne Förslag.»²

¹ Handl. Concept. Prot. Utdrag 1770—1795 (MAA). Skrivelsen är undertecknad: »Förblifwer med all Submission och Högaktning Kongl. Academiens allerdmjukaste tjenare Eric Kiellberg». — Vem den organist varit, som samarbetat med Kiellberg, är obekant. Kanske var det den skicklige instrumentmakaren Johann Öhberg d. ä., som nu tillsammans med sonen Johan Öberg d. y. fick upp ögonen för de möjligheter ett musiktryckeri kunde erbjuda. Den av Kiellberg nämnda Orbis Pictus var »Joh. Amos Comenii Orbis Sensualium Pictus. Förbättrad Uplaga. Stockholm, tryckt hos Anders Jacobsson Nordström, 1775. På Des Förlag», vilket verk illustrerades med mycket talrika träsnitt av Kiellberg. Den omtalade abc-boken, som något år tidigare också den utkommit hos Nordström, bar titeln »Nya Figur ABC Boken, tillika med skriftstyl och Noter».

² Musikaliska akademiens protokoll den 18 nov. 1774, 1:o (MAA). Jfr Walin, S., Beiträge zur Geschichte der schwedischen Sinfonik, Stockholm 1941, s. 190. Norlind, T., Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngrens tid: STM VIII 1926, sid. 15 f.

Kiellberg fick således låta saken bero tills vidare, men då musiklivet och musikintresset blev allt livligare, återkom han med sina planer, vilka dock denna gång icke förelades Musikaliska akademien utan den musikintresserade allmänheten. Troligen hade han sökt påverka Olof Åhlström i för sig gynnsam riktning, och Åhlström hade då lämnat honom sin musik till Johan Henrik Kellgrens Wår-Wisa, »Wintrens wälde lycktar», vilken Kiellberg stack ut i trä och fick införd i Stockholms Posten 1779.¹ Piscator, som icke synes ha vetat vem kompositören varit, ansåg att utstyrseln var underhållig och att f. ö. musiken föreföll »mer än lofligt släpig».² Kiellberg synes emellertid ha ansett detta provtryck gott och vände sig en månad senare till allmänheten med följande inlägg:

»Förslag, hwad en Förläggare kan winna, igenom Nottryck, uti Holschnitt af 500 Exemplar(et). Kostnaden med Buxbommen och Holschnittet, til en sida i Folio 2 R:d a 4 sidor per ark, 8 R:d för arket, dock med det förbehåll, at sedan 500 Exemplar äro tryckte, Stockarna den man tilhöra som dem förfärdigat, men ej nyttjas förr än 500 Exemplar äro försälde, at en samling af Notstockar kan wara i behåll för et Tryckeri af Notor. Notornas skrifning på Buxboms-stockarne 16 ss per ark. Et Ris Franskt Skrifpapper 2 R:d. Tryckarelönen af 500 Exemplar 1 R:d, tillsammans omkostnaden 11 R:d 16 ss. per ark Notor. Oaktat et ark Notor, som utifrån inkommer, antingen tryckt med styl eller stucket i koppar, kostar 8 ss, så upptages arket, som inom Riket tilwärfas i Holschnitt, allenast til 5 ss. 4 r:st, fastän det är af lika godhet, med de utländske, som utgör för 500 ark 55 R:d 26 ss. 8 r:st, enär 11 R:d 16 ss. kostnad här afdrages blifwer behållning och winst 44 R:d 10 ss. 8 r:st. Fördenskul, om någon, som behagar, gå i förlag af en sådan inrättning, täktes där dessa Tidningar utgifwas, gifwa sig tilkänna.»³

Förslaget är ju något oredigt till formen, men meningen framgår fullt klar. Huruvida Kiellberg däremot fick någon förläggare, är

¹ Stockholms Posten nr 130 måndagen den 21 juni 1779. Hedvig Charlotta Lenngren, en syster till tidningens utgivare K. P. Lenngren, gifte sig i slutet av 1770-talet med Olof Åhlström. Goda förbindelser funnos sålunda mellan Åhlström och tidningen.

² Piscator, A. J. C., Historisk Öfversigt af Musiken i Sverige under Gustaf III, Upsala, 1860, sid. 24. Att musiken är komponerad av Åhlström har framhållits av T. Norlind i hans nyss anförda arbete, sid. 6.

³ Stockholms Posten N:o 158 lörd. den 24 juli 1779. Talet om »Holschnitt» och »buxbom» avslöjar Kiellberg som författaren. Några år senare ansökte Kiellberg hos Kongl. Maj:t om att få anlägga ett boktryckeri för tryckning av sina träsnitt, varvid han som prov bifogade ett par av sina senaste verk. Proven förefalla tämligen suddiga och dåliga (Kansliarkivet arkiv, sign. E XIII: 10 RA). Förutom av lösa träsnitt utgjordes proven av »Christi Pinos Historia», tryckt i Stockholm hos P. A. Brodin 1784, och »Dygliga och Odygliga Qwinnor», tryckt hos A. J. Nordström, Stockholm 1784.

svårare att avgöra. Några spår av dylik förläggarverksamhet har i varje fall ännu icke påträffats. Däremot synes Kiellbergs idé att använda buxbom i stället för koppar såsom materiel för tryck ha inspirerat hovinstrumentmakaren och organisten vid Storkyrkan Johan Öberg d. y. att grunda ett musiktryckeri, som skulle bygga på trä såsom material i stället för den dyrare kopparn. Det är icke osannolikt, att Öberg till en början tänkt samarbeta med Kiellberg men att han sedan beslutat sig för att uppta musiktryckeriverksamheten såsom egen självständig rörelse. I varje fall publicerade han i mars 1781¹ denna kungörelse om sitt startande musiktryckeri:

»Svenska Musique-Älskare hafwa länge önskat at här i Riket finna en inrättning, hwarmedelst Noter, lika wackra och läslige med de Utlänske, kunde aftryckas, och det så i anseende til besparing af de penningar, som årligen gå utur Riket för införsorefne tryckte Musicalier, som i afsigt at gifwa Swenske Musicaliske snillen mera frihet at wisa sig; men som man förmodeligen funnit det en sådan inrättning skulle blifwa ganska kostsam samt afsättningen ringa, i anseende til et härwarande mindre antal Älskare och Idkare af konsten, och i följe deraf priserne icke mycket lindrigare än Utlänningens, så har en inrättning av åfwannämde beskaffenhet hittills ej blifwit verkställd.

Detta har gifwit underteknad anledning at anställa flere försök, til winnande af det föremål, at med mindre kostnad inrätta och drifwa et Not-Tryckeri, än til de wanlige erfordras. Af desse försök har jag funnit tjenligast et sätt at bereda träd, så, at det kan til aftryckning nyttjas på samma sätt och med samma waraktighet som plåtar: och ehuru denne inrättnings iståndsättjande icke aflöper utan kostnad och borttager tid, så tiltror jag mig likwäl at kunna sälja hwart Exemplar til hälften mindre än hwad de Utländske kosta.

Det til verkställigheten häraf erfordelige förlag, skulle blifwa för mig ensam ganska betydligt, hwarföre jag, på mångas tilstyrkande, föresatt mig at aftrycka et werk Musicalier, i händelse jag å det samma erhölt et tilräckeligt antal Prenumeranter.

Walet af den Musique jag til hwars och ens af Respective Herrar Musique-Älskares nöje welat til aftryckning befordra, skulle fallit mig altför swårt, så framt jag icke wore öfwertrygad om mine Landsmäns bifall och nit, för hwad som kan gagna och roa.

I sådan afsigt har jag på begäran erhållit följande af infödde nyligen sammansatte Musicaliske arbeten, nämligen 3 Duetter för Claver och Violin, Componerade af Bokhållaren i Kongl. Krigs-Collegio, Herr Åhlström, 2:ne Solos för Violin af Kongl. Kammar-Musicus Herr Zander, samt 2:ne Violoncell-Solor och 3 Sonatiner för Cittra af Herr Casseuren Wikmanson, å hwilka sammantagne 10 Sonater, som inom Julii månads slut innewarande år kunna hinnas färdige, prenumeration endast blifwer 1 R:d Specie. Prenumeranternes namn blifwa i den ordning de Prenumererat å hwart och et exemplar utsatt.

¹ Stockholms Posten nr 61 torsd. den 15 mars 1781.

Det til tryckning brukelige trädet är icke skurit som formar, eller så kallad trädschnitt, utan liknar wanlig Gravure; Noterne blifwa til utseende aldeles lika med dem i Koppar stuckne, och då inrättningen kommer i gång, bättre än det prof som nu utdelas och skal wid aftryckningen den nogaste accuratesse i akt tagas.

Jag läser icke behöfwa nämna de flere förmåner, et Not-Tryckeri kan medföra, såsom correcte Coral-Böcker för Kyrkorna samt sådane Musicaliske arbetens framskaffande som til connoissance och god smak kunna bidraga, utan wägar hoppas at framdeles förmedelst det låga priset kunna åfwen med förmån til utländske orter afsända och för-yttra en god del Musique af flere sorter.

Prenumerations-Sedlar finnas, utom dem som en del Herrar Amateurer och Musici behagat gynna mig med at taga i Commission, hos Herrar Holmberg och Runemark. Stockholm d. 9 Martii 1781. Joh. Öberg. Hof-Instrumentmakare och Organist wid Storkyrkan.»

Till denna kungörelse hade Öberg fogat tvenne intyg. Det ena var av hovkapellmästaren och kompositören Francesco Uttini, som anförde, att Öberg uppvisat ett av honom gjort försök »at utarbeta Noter i träd», varvid han funnit noterna lika tydliga och goda som vanliga kopparstuckna.¹ Det andra intyget var utfärdat av den bekante förläggaren och boktryckaren J. C. Holmberg, som förklarade, att notprovtrycket gjorts på hans tryckeri och varit »arbetadt i träd» och för övrigt liknat en graverad plåt.²

Öbergs och Holmbergs uttryckssätt ger oss en antydan om den använda metoden. Till skillnad från Kiellbergs träsnittsteknik var det här tydligen fråga om ett djuptrycksförfarande. Detta antagande bekräftas till yttermera visso av ett annat samtida utlåtande om Öbergs tillvägagångssätt. »Han var» hette det, »Uppfinnare til et Sätt at bereda Trä, så at det kunde til *Nottryckeri* med samma varagtighet nyttjas, som Plåtar, utan at det var skuret som Formar eller så kallad Träsnitt, tvärtom liknade vanlig Gravure, och ägde Noterne, enligt Kännares intygande, all den näthet och tydlighet, som uti koppar vanligen åstadkommas kan».³

¹ Ibidem. Även intyget var daterat den 9 mars 1781.

² Ibidem. Carl Björkbom meddelar, att Öberg inlämnat en skrivelse rörande sitt musiktryckeri också till Musikaliska akademien, men någon sådan skrivelse har jag icke lyckats finna. Jfr Björkbom, C., Svenskt musiktryck: Nordisk Boktryckarekonst 1937, s. 61.

³ Upfostrings-Sällskapets Tidningar N:o 69 den 10 sept. 1781 under rubriken *Stockholm*. Stig Walin skriver Öbergs namn *Öhberg* av någon för mig obekant anledning. Möjligen har han förletts härtill av T. Norlind, som i sin Åhlströmundersökning använde denna oriktiga namnform (se Walin, S., *Beiträge*, sid. 190 jämförd med Norlind, T., Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngrens tid: STM 1926, sid. 16). Johan Öberg använde emellertid i alla de fall jag kunnat kontrollera namnformen *Öberg*. I sitt Allmänt musiklexikon (1916

Detaljerna av den Öbergiska uppfinningen äro för övrigt ännu obekanta.¹

Öberg synes ha gjort mycket omfattande förberedelser för att få upplägga så stora upplagor som möjligt av de musikalier, han skulle trycka. Han skaffade sig följaktligen kommissionärer också i landsorterna, kommissionärer, som ivrigt arbetade för att skaffa honom abonnenter. Såsom exempel härpå kan anföras verksamheten vid postkontoret i Lund. Här om upplystes i ortstidningen bl. a. följande:

»Uppå det af Kongl. Hof-Instrument-Makaren Johan Öberg i Stockholm nyligen upfundne Not-Tryck är til underteknad nedsändt Pränumerations-Sedlar at här å orten föryttra emot En R:Dir Specie st.; Och komma Pränumeranterne wid instundande Julii månads slut at härstädes afhämta hwad Pränumerations-Sedlen utlofwar: bestående af trenne duetter för Clavier och Violin, twenne Solos för Violin, twenne Violoncell Solos och trenne Sonatiner för Cittra. — Et Prof-blad af ofwännämde Not-tryck wisas wid Pränumerations-Sedlens undfående. Lunds Post-Cont. d. 23 Maji 1781. Ifv. Swanberg.»²

Bd II, sid. 1030, uppl. 1928 Bd II, sid. 588, s. v. Åhlström) och i sin Svensk musik-historia (Stockholm 1918, sid. 198) använde Norlind den likaså oriktiga namnformen *Ödberg*. Den riktiga namnformen *Öberg* använde Norlind däremot i sin Handbok i svenska musikens historia (Stockholm 1932, sid. 51). Ännu 1946 möter den oriktiga namnformen *Ödberg* i Sven E. Svenssons verk Bonniers illustrerade musiklexikon (Stockholm 1946, sp. 1369, s. v. Åhlström). Medan namnformen *Ödberg* helt saknar stöd i källorna är namnformen *Öhberg* verkligen dokumenterad. I sin uppsats om svenska lut- och fiolmakare under 1700-talet (Fataburen 1921, sid. 51 ff.) visade Hedvig Boivie, att Johan Öbergs fader städse signerat sina instrument *Johann Öhberg*, och härav drog hon slutsatsen, att sonen *Johan Öberg* också tecknat sitt namn med »h», ehuru hon icke påträffat något instrument eller någon namnteckning av honom. Slutsatsen var förhastad. Såväl faderns bouppteckning 1779 som skrivelsen till Musikaliska akademien den 22/6 1780 undertecknade sonen med namnet *Johan Öberg* och även sina instrument synes han ha signerat med detta namn, såsom framgår av en försäljningsannons i Dagligt Allehanda nr 39 den 15/2 1828, enligt vilken en »utmärkt god Alt-Viol, gjord av J. Öberg junior, år 1777» då var till salu i Östergrenska musikhandeln. De här i texten intagna inlagorna undertecknar han också som synes med detta namn.

¹ Det torde icke vara för djärvt att antaga, att Öbergs »uppfinning» helt enkelt är ett överförande till Sverige av engelsmannen Thomas Bewicks 1774 gjorda påfund av xylografi, trästick eller trägravyr, varigenom han tillämpade kopparsticksteknik på trä. Se t. ex. Nationalmusei Utställningskatalog N:o 86: Träsnitt. Utställning, anordnad med anledning av Föreningen Original-Träsnitts 30-årsjubileum, Stockholm 1942, sid. 20 f. Jfr Woodberry, George E., A history of wood-engraving, London 1883, sid. 151 ff. och Kristeller, Paul, Kupferstich und Holzschnitt in vier Jahrhunderten, Berlin 1905, sid. 557 ff.

² Lunds Wecko-Blad nr 21 den 23 maj 1781. Jfr Alander, B., Musiken i Lund under 1700-talet: STM XXI 1939, sid. 136.

Härav framgår bl. a., att Öberg färdiggraverat en notsida ur tro-ligen Åhlströms verk och därpå hos J. C. Holmberg tagit avdrag därav och sänt dessa såsom prov till ombuden ute i landet liksom naturligtvis till kommissionärerna i huvudstaden. Dessa notblad böra ha utgått i tämligen stora upplagor, och det är därför icke alldeles osannolikt att icke något av dem kommer att påträffas i någon av våra från den tiden härstammande musikalisksamlingar.

Såsom ett ytterligare exempel på Öbergs verksamhet att skaffa abonnenter må här anföras, att han lyckades erhålla ombud också i Karlskrona. Rörande detta ombuds arbete för honom heter det i ortstidningen:

»Uppå de i Stockholm af det derstädes nyligen inventerade Not-Tryckerie nästa månad utkommande nya Musicalier så wäl för Claver och Violin, som Violoncelle och Cittra, finnas Pränumerations Sedlar hos Handelsman Trolle för lindrigt Pris.»¹

Säkerligen samlades en ganska betydande skara abonnenter inom hela riket på de projekterade verken. Öbergs företag väckte stor uppmärksamhet och allmänt bifall, även om hans subscriptions-anmälan väckte en del kritik. Sålunda framhöll en insändare, »S ---», i Stockholms Posten, att det borde ha varit fördelaktigare för såväl Öberg som för »de många Musique-älskare, som idka allenast et eller två Instrument», om man hade haft möjlighet att subskribera på allenast en enda av de tio sonaterna i stället för alla på en gång, »så at, til exempel, en Claverist kunde få prenumerera på Herr Åhlströms Duetter, en Violist på Herr Zanders Solos: och så vidare». Insändaren var övertygad om att alla musikälskare instämde med honom däri, att man hellre betalde proportionsvis något mer för ett musikstycke, »som man kunde betjena sig af», än man betalade för trenne, som man icke kunde »exequera» och icke förstode sig på.² På denna artikel svarade Öberg genom en artikel i samma tidning, i vilken han framlade sina skäl för den fastställda subscriptions-anordningen. Han anförde:

»Til swar uppå Herr S ---s förfrågan i Stockholms Posten får jag den äran nämna, at om jag icke trodt mine Landsmän wara lika så bewägne at uphjelpa en fördelaktig inrättning, som de söka egit nöje i det i fråga warande proftrycket, så hade jag gerna lämnat särskildt prenumeration ej allenast å hwart arbete, utan ock på hwar Sonat deruti, om så behagades: men emedan den summan som erfordras til

¹ Carlscronas Weckoblad nr 26 den 30/6 1781 under rubriken *Diverse Kun-görelser*.

² S. P. nr 75 lörd. den 31 mars 1781. Bakom signaturen döljer sig förmodligen Axel Gabriel Silverstolpe.

nottryckeriets i stånd sättande är ganska obetydelig i proportion mot des widd och nytta, har jag funnit en delad Prenumeration af så liten summa, både beswärlig och på intet sätt bidragande til ändamålet; ty til exempel, om til inrättningen behöfdes 300 R:d., så är ju snarare at förwänta 300 Prenumeranter på odelt prenumerat, än et antal af 1200 om den varit delad i fyra delar. Priset är så lågt, at det ingalunda bör genera, om Herr Åhlströms Sonater varit tryckte utomlands, hade de ensamme kostat mer än 1 R:d., och så vidare.

Jag är dessutom i det glada hopp, at hwar och en af de Piecer jag waldt lära blifwa nog lyckliga at i sin mån bidraga til respective Herrar Prenumeranters nöje, hwilka i alla fall lära äga den tilfredsställelsen at hafwa underhjelpt en gagnelig inrättning, som framdeles på dubelt sätt ersätter utgiften, i det at tryckte Musicalier kunna köpas til hälften bättre pris än de nu kosta.

Hos de respective Musique-älskare, som än behaga prenumerera, får jag äran anhålla, at sådant sker inom d. 10 nästkommande Maji, på det jag då af Prenumeranternes antal må kunna sluta huru många exemplar som skal upläggas.

Prenumerations Sedlar, utom dem åtskilliga Herrar Amateurer behagat taga i Commission, finnas uti Herrar Holmbergs och Runemarks Boklådor, samt hos mig, som nu är flyttad i Rådman Indebetous hus wid Trägårdsgården midt emot Börssen. Johan Öberg.»¹

Såsom framgår av karlskronakungörelsen pågick subskriptionen ännu i slutet av juni, och tryckningen hade synbarligen uppskjutits. Orsaken härtill var den, att Öberg icke förmådde färdigställa sina »träplåtar», emedan han under sommaren drabbades av en svår och för dåtida läkarvetenskap i det närmaste obotlig sjukdom, som ledde till hans död den 30 augusti 1781.² Ehuru det flerstädes påståtts,

¹ S. P. nr 85 torsd. den 12 april 1781.

² Storkyrkoförsamlingens dödbok 1754—1783: 1781 den 30/8 (SSA). Om Öberg heter det där, att han avlidit av skörbjugg i en ålder av 27 år och 10 månader. A. Kinbergs påstående (Par Bricoles gustavianska period, Stockholm 1903, sid. 42) att Öberg avlidit den 3 sept. 1781 är således oriktigt. Troligen avser detta datum begravningsdatum, ehuru det i dödboken härför angivna, otvetydigt skrivna datot snarast torde böra tolkas såsom den 2 sept. Olof Byström (Kring Fredmans Epistlar, deras tillkomst och utgivning. Ak. avh., Stockholm 1945, sid. 46 n. 1) påstår även om Öberg, att han »avled den 3 sept. 1781», men Byström har icke gått till förstahandskällan, dödboken, utan stöder sig på A. Kinbergs nyssnämnda oriktiga uppgift. Se även notifikation om dödsfallet i Upföstrings-Sällskapets Tidningar nr 69 den 10 sept. 1781, där det under rubriken *Stockholm* meddelades, att hovinstrumentmakaren och organisten i Storkyrkan Joh. Öberg avlidit »den 30 Aug. i des 28 år». Hedvig Boivie (Några svenska lut- och fiolmakare under 1700-talet: Fataburen 1921, sid. 63) har även anförat rätt datum, nämligen den 30 aug. 1781. — Öberg var redan före sitt tryckeriinitiativ en mycket bekant man. Han hade nämligen 1780 presenterat en clavecinförbättring för Musikaliska akademien, och denna hade låtit tilldela honom såsom belöning den »Öfwer Hans Kongl. Höghets Kron-Prinsens Födelse slagne Medaille i Guld,

att Öberg verkligen utgivit de utlovade musikalierna,¹ synes det mig sannolikast, att Stig Walin har rätt, då han säger, att Öberg »starb aber, ehe er seine Pläne zur Ausführung bringen konnte».² Vi veta nämligen en del om hans verksamhet och sjukdom våren och sommaren 1781. I hans ovan anförda kungörelse i Stockholms Posten den 12 april finns ännu ingen antydning om någon sjukdom eller något tvivel på att nottryckningsarbetet skulle kunna fullgöras. Den 25 april inköpte han f. ö. av snickaren J. C. Linning en graverstickel och åtta stycken ebenholtstrå, vilket tyder på att graveringsarbetet då skulle sättas i gång på allvar.³ Möjligen får man härav också draga den

såsom et Præmium och til hans vidare upmuntran». Se härom bl. a. Öbergs skrivelse till akademien den 22 juni 1780 (Handl. Concept Prot. Utdrag 1770—1795: MAA). Se vidare Inrikes Tidningar nr 98 den 14 dec. 1780, där förbättringen beskrives för en större allmänhet, samt Olallo Morales — Tobias Norlind, Kungl. Musikaliska Akademien 1771—1921, Stockholm 1921, sid. 29.

¹ I sin Svensk musikhistoria (Lund 1901, sid. 167) säger Tobias Norlind, att Olof Åhlström framträtt såsom kompositör »första gången 1781», då han i tryck skall ha utgivit Tre Duetter för klavér och violin. Uppgiften återkom i samme författares Svensk musikhistoria, 2:dra uppl. (Stockholm 1918, sid. 198). På båda ställena säges, att samma år 1781 trycktes dessutom två violinsoli av Zander samt två violoncellsoli och tre sonatiner av Wikmanson, vilket uttryckssätt tyder på att det varit blott Öbergs kungörelse i Stockholms Posten, som utgjort källan. Givetvis var det alls icke här i verkligheten fråga om de första Åhlströmska kompositionerna. Med komposition hade Åhlström som vi sett sysselsatt sig långt tidigare. I sin »Handbok i svenska musikens historia» (Stockholm 1932, sid. 51) säger Norlind, att ej så få noter tryckts av Johan Öberg, och i Nordisk Familjeboks 3:dje upplaga (Bd XX 1934, sp. 472) i en artikel om Wikmanson nämner han, att »Två violoncellsoli» och »Tre sonatiner för zittra» utkommit redan 1781 (jfr Svensk musikhistoria 1918, sid. 193). Även här är det sannolikt blott Öbergs kungörelse i Stockholms Posten som utgjort källan. Jfr Svensk musikhistoria 1918, sid. 187, där det påstås att Johan David Zander fått »Två soli för violin» tryckta 1781. Även Sven E. Svensson anser, att Olof Åhlström publicerat »Tre duetter för klavér och violin» 1781 (Bonniers illustrerade musiklexikon, Stockholm 1946, sp. 1369 f.). Det enda som verkligen tryckts av Öberg, torde ha varit de nottrycksprov, som sändes ut till kommissionärerna. Av 1781 års kungörelse får man givetvis icke dra sådana slutsatser som Norlind och hans efterägare göra.

² Walin, Stig, Beiträge zur Geschichte der schwedischen Sinfonik, Stockholm 1941, sid. 190. Några musiktryck av Öberg från 1781 ha hittills icke påträffats i våra stora biblioteks musikaliessamlingar. Öberg efterlämnade en ganska betydande boksamling, i vilken ingick också en mängd musikaler. Han hade sålunda bl. a. ägt 4 tomer av Journal de Musique, Grafts Quintetter Op. VIII, Stamitz och Schumanns klavérkonserter, Eichners, Schoberts och Richters klavérsonater, en samling vådeviller och *airs françois* samt Baumgartners Instruction de Musique m. m. Se Nedre borgrättens bouppteckningar 1781: 403 (SSA).

³ Linnings räkning finns i akten, hörande till Johan Öbergs urarvskonkurs (SSA).

slutsatsen, att det trä som kom till användning vid notgraveringen var ebenholts. Emellertid blev det ett uppehåll i Öbergs arbete redan någon av de närmaste dagarna, ty han begav sig till kyrkoherde Johan Gustaf Een i Botkyrka, där lysning till äktenskap skedde mellan Eens dotter Sara Christina och Johan Öberg den 29 april, varefter brölloppet stod redan den 18 maj i Botkyrka prästgård.¹ Något notgraverande torde under dessa förhållanden knappast ha kommit i fråga under maj, helst som Öbergs sjukdom nu började göra sig kännbar. Omedelbart efter vigseln den 18 maj blev han enligt ankans sedermera avgivna redogörelse sängliggande »uti en swår och tårande sjukdom, som omsider ändade hans dagar»² Någon ytterligare notgraving kom på detta sätt icke till stånd. Tryckningen hade sålunda under sommaren måst uppskjutas på grund av att »plåtarna» icke blivit färdiga, och då Öberg avled, torde endast obetydligt mer än provbladssticken ha förelegat i tryckfärdigt skick. I varje fall har det trots ivrigt sökande icke varit möjligt att uppspåra något av de av Öberg utlovade verken.

Sedan de Öbergska nottryckeriplanerna stäckts genom initiativtagarens bortgång, togos liknande planer i övervägande av andra. En bland dem som sökte förverkliga planerna var »majoren och kommandanten» Johan Magnus Brummer, som i huvudstaden synes ha sysslat med bokhandel och särskilt arbetat för försäljning av böcker utomlands.³ På Musikaliska akademiens sammankomst den 9 okt. 1783 lät Brummer genom akademiledamoten major Carl Björnberg anmäla, att han »wore sinnad göra en inrättning, at med särskilt därtill förfärdigade stilar trycka Musicalier» och avlämnade samtidigt »ett profark af slik tryckning, för att i Kongl. Akademien nu uppwisas». Och som Brummer tillika tillkännagivit, heter det i protokollet, »det han i en och annan omständighet önskade Kongl. Akademiens biträde till vinnande af ett för Musicaliska wettenskapen så nyttigt föremål», så beslöts att hänskjuta ärendet till Akademiens ekonomer, vilka skulle lämna sitt utlåtande, sedan de konfererat med förslagsställaren.⁴ På sammanträdet den 25 november rapporterade sedan ekonomerna, att de funnit Brummers planer och företag välgrundade

¹ Kyrkobok, innehållande Födde ifrån år 1761, Wigde och Döde ifrån år 1764: Botkyrka kyrkoarkiv, sign. C3 (ULA). Jag står i tacksamhetsskuld till Uppsala landsarkiv för uppgifterna ur Botkyrkaarkivet.

² Sara Christina Öbergs ansökan om urarvakonkurs efter maken den 10 nov. 1781: Konkurshandlingar 1782: 201 (SSA).

³ Jfr Kanslikollegii protokoll den 10 sept. 1782, § 9 (RA).

⁴ Musikaliska akademiens protokoll den 9 okt. 1783, § 1 (MAA). Jfr Olallo Morales — Tobias Norlind, *Kungl. Musikaliska Akademien 1771—1921*, Stockholm 1921, sid. 31.

och tillstyrkte Akademiens stöd. Akademien beslöt i enlighet härmed, och Brummer skulle få allt det stöd han behövde, då han inginge till kanslikollegium med sin ansökan om privilegium för sin »tillärnade Nottryckeri inrättning».¹

Något Brummers nottryckeri kom emellertid icke till stånd. De viktigaste orsakerna härtill torde ha varit tvenne, nämligen dels att nottryck med lösa stilar, vilket Brummer tydligen avsåg — bortsett från det föräldrade kistnottrycket — genom privilegium exclusivum av 1764 var förbehållet boktryckaren Henrik Fougth eller dennes rättsinnehavare i 25 år alltså ända till 1789, och att privilegium sålunda icke kunde lämnas åt Brummer utan uppgörelse måste ske med Fougths änka, Elsa Fougth, dels stod hindrande i vägen även det förhållandet, att Olof Åhlström just vid denna tid 1783 startat sitt nottryckeri enligt gravymetoden, och att Brummer sålunda, om han lyckades för större eller mindre belopp köpa tryckrättigheten av Elsa Fougth,² likväl vore utsatt för hård konkurrens från Åhlströms nottryckeri. Då man redan på förhand måste förutsätta, att det svenska musikintresset knappast var tillräckligt omfattande och bärkraftigt för att kunna ge rum åt tvenne konkurrerande nottryckerier, måste Brummer tydligen avstå från företaget, som redan från början skulle ha krävt mycket stora omkostnader för anskaffande av stilar m. m., kostnader, vilka det i lyckligaste fall skulle ta lång tid att få täckta. Risker var uppenbart stor för ett ekonomiskt bakslag.

II. OLOF ÅHLSTRÖMS NOTTRYCKERI.

Meningarna om det Åhlströmska nottryckeriets uppkomst och första verksamhet gå mycket starkt isär i den historiska litteraturen, såsom en översikt härav visar. Då forskningen ännu icke tycks ha kommit till klarhet om förhållandena kring starten och utvecklingen av detta Åhlströms företag, skall här först ges en översikt av diskussionen i ämnet, innan förstahandskällorna framdragas och göras till föremål för prövning och värdering.

¹ Musikaliska akademiens protokoll den 25 nov. 1783, § 2 (MAA).

² En viss påvisbar skillnad i formuleringen mellan rikens råds beslut i den Fougthska privilegiefrågan och det för Fougth utfärdade privilegiet 1764 hade möjligen kunnat bereda förutsättningar för att bestrida Elsa Fougths företrädesrätt, men utgången av en strid hade varit mycket oviss. Sannolikt hade fru Fougth lyckats hävda sin privilegierätt. Uteslutet är f. ö. icke att Brummer gjorde sin framstöt först efter överenskommelse med Elsa Fougth, att han skulle upptaga Henrik Fougths en gång på 1760-talet planerade musiktryckeriverksamhet i Stockholm. I så fall har han för sitt notprov säkerligen använt Fougths då ännu bevarade attiralj. Se Fougths bouppteckning (SSA).

I en recension år 1793 av Åhlströms »Trois Sonates» framhöll anmälaren, att detta var »die erste hier im Reiche in Kupfer gestochene, musikalische Arbeit», en uppgift, som var fullkomligt felaktig.¹ Det första var nämligen så vitt bekant ett verk av Roman, vilket stacks av kopparstickaren Erik Geringius och utkom 1727. På 1730-talet trycktes D. Kellners »Trogen underrättelse uti general-basen» med samtliga notexempel utförda i träsnitt. Notgravvyrbeten förekommo i vårt land även på 1740- och 1750-talen. Ett i koppar stucket musikstycke av Roman utkom sålunda 1740, och år 1754 utgav Henrik Philip Johnsen sina »24 Oder», stuckna i koppar av Pehr Gustaf Floding.² Under 1760-talet tillkom Henrik Fougts nottryckeri som bl. a. utgav åtskilliga provtryck, och *graverades* bl. a. dessutom musikbilagorna till Erik Skjöldebrands »Gustaviade, Hjärte-Dikt I Tolf Sånger».³ Bilagorna voro åtta, och kompositörerna voro Pehr Brandt, Ferdinand Zellbell, Henrik Philip Johnsen, Pehr Rydman, Fr. Utini, Henrik Brandell och fru Olin. Då försättskopparsticket utförts av Pehr Gustaf Floding, skulle man möjligen ha skäl att antaga, att också notstickningen utförts av honom, men då noterna i bilagorna utförts betydligt sämre än i Johnsens »24 Oder» av år 1754, torde det vara så, att noterna stuckits av någon av eleverna i den gravyrskola, som sedan 1766 stod under Flodings ledning.⁴

Under 1770-talet trycktes såsom nämnt notprov, som uppvisades i Musikaliska akademien, och publicerades Åhlströms »vintervisa» i Stockholms Posten. Graverade noter utkommo på 1780-talet icke blott från Åhlströms officin alltifrån årsskiftet 1783—1784 utan även från andra notstickningsföretag. I Carl Michael Bellmans Bacchi Tempel 1783 finnas icke mindre än ett 20-tal graverade notsidor, och gravören har troligen varit kopparstickaren J. F. Martin, som utfört de egentliga kopparstickerna för övrigt i arbetet.⁵ I Olof Kexels Bacchi

¹ Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv unter Gustafs des Dritten Regierung Bd VI, Leipzig 1793, sid. 190.

² Jfr Wiberg, A., När utkommo H. Ph. Johnsens »24 Oder»? : Nordisk Boktryckarekonst 1947, sid. 381 ff.

³ Stockholm (Salvius) 1768.

⁴ Jfr Hultmark, Emil m. fl., Svenska kopparstickare, Uppsala 1944, sid. 102.

⁵ Bellman, C. M., Bacchi Tempel Öpnadt Vid En Hieltes Död, Stockholm MDCCCLXXXIII, sid. 1, 10—11, 14, 22, 30—32, 34, 45, 50—51, 56—58, 70, 76, 79, 85, 95 och 106. Att Martin varit notgravören skulle man möjligen kunna se bevisat genom de samtida annonsernas uttryckssätt. Boken var, hette det, försedd »med en myckenhet Sång-Noter och superba Vignetter, graverade af Hr Martin». Se annons i t. ex. Stockholms Posten årg. 1783 för den 24 dec. och årg. 1784 för den 3 januari. Hans Frölich (Bröderna Elias och Johan Fredrik Martins gravyrer. Ak. avh., Stockholm 1939, sid. 76 ff.) nämner icke om några musikgravyrer av J. F. Martin i Bellmans bok.

Hand-Bibliotheque förekomma 11 sidor noter i kopparstick i första delen (1784), 13 sidor i tredje delen] och tre sidor i fjärde och sista delen.¹

Trots det att uppgiften av 1793 om att Åhlströms nämnda nothäfte skulle ha varit det första graverade musikalietrycket i vårt land således var fullkomligt grundlös, återkom den ofta i det följande i en eller annan form. I ett litteraturhistoriskt arbete av år 1841 heter det sålunda, att Olof Åhlström utgivit »de första kopparstuckne musikalien i Sverige».² P. Wieselgren meddelade 1847, att Åhlströms »Trois Sonates» utkommit från kopparpressen 1787 och att »de voro »det första musikaliska arbete, man med visshet vet vara här i riket graveradt och utgifvet», och till denna besynnerliga uppgift fogar han underrättelsen, att Åhlström »utgaf Skaldestycken satta i musik, de första i koppar stuckne musikalien i Sverige, hvaraf 1 st. utkom på 1790-talet och 15 st. 1807», vilket påståande förefaller om möjligt ännu besynnerligare än det förra.³ De båda av Wieselgren lämnade uppgifterna äro inte bara oriktiga utan strida dessutom som synes emot varandra. I en artikel om Olof Åhlström av år 1851 heter det, att den musikalskande allmänheten stode »i förbindelse hos honom för anläggning af det första nottryckeri i Sverige», och denna anläggning skedde, heter det, år 1789, då Åhlström började utgiva Musikaliskt Tidsfördrif.⁴ Bägge uppgifterna äro oriktiga. Förutom att nottryckning förekommit hos oss enligt dåtida metoder under 1500- och 1600-talen, så hade vad graverade noter angår, tryckning förekommit som vi sett alltifrån 1727 fram igenom hela 1700-talet. A. Mankell lämnade några år efter Wieselgren samma uppgift som denne, nämligen att Musikaliskt Tidsfördrif av år 1789 skulle ha varit »de första här i Sverige tryckta noter» och att de tryckts på Åhlströms eget nottryckeri.⁵ I Biografiskt lexikon hette det om Åhlström i ett band utgivet på 1850-talet,⁶ att han 1789 anlagt det

¹ Kexel, O., Bacchi Hand-Bibliotheque Eller Nya Tidsfördrif På Gäldstufvan I—IV, Helsingör/Stockholm 1784—1786. Musiken förekommer såsom bilagor i slutet av delarna.

² Lénström, C. J., Sveriges litteratur- och konst-historia, Upsala 1841, sid. 235.

³ Wieselgren, P., Sveriges sköna litteratur Bd IV, Upsala 1847, sid. 696, 693. Uppgiften om »Trois Sonates» såsom det första i Sverige graverade musikverket återkom sedan även i J. Leonard Höijers Musik-Lexikon (Stockholm 1864: Supplementhäfte s. v. Åhlström).

⁴ Svenskt Konversations-Lexikon. Fjerde Delen, Stockholm 1851, sid. 387.

⁵ Mankell, A., Sveriges tonkonst, Stockholm 1853, sid. 31.

⁶ Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige svenska män, Bd XXIII, Örebro 1857, sid. 135.

första nottryckeriet i Sverige och att han 1784 utgivit »Tre Sonater för clavér med accompagnement af violin (det första i koppar stuckna musikaliska arbete i Sverige)». Uppgiften från Biografiskt lexikon om nottryckeriets anläggning 1789 återkom i ett arbete 1861, där det heter, att Åhlström kraftigt verkat för tonkonstens utbredande »genom anläggandet af sitt privilegierade nottryckeri 1789, det första i Sverige».¹ Liknande påstående göres i det år 1866 utkomna konversationslexikonet.² I sin minnesteckning över Åhlström säger även A. A. Afzelius, att Skaldestycken satta i musik trycktes på Åhlströms nottryckeri, det första som funnits i Sverige,³ och Herman Hofberg betonade några år senare, att Åhlström år 1789 anlade det första nottryckeriet i Sverige, och att han därifrån utgav flera värdefulla arbeten.⁴ Även musikskriftställaren A. Lindgren talade 1894 om Åhlströms »1789 anlagda nottryckeri, det första i Sverige». från vilket bl. a. Wikmansons kvartetter utgavs.⁵

Under det senaste halvsekle har påståendena om 1789 som grundläggningsår ofta upprepats, varjämte även årtalen 1787 och 1788 ibland alternativt anförts. Dessutom har hävdats, att Åhlström övertagit det av Johan Öberg grundade tryckeriet.⁶ Nu allmänt rådande

¹ H(uss), F(ranz), Grunddragen till Musikens historia, Mariestad 1861, sid. 81.

² Konversations- och Universal-Lexikon. Allmän ordbok för alla samhälls-klasser, Bd IV, Stockholm 1866, sid. 423.

³ Afzelius, A. A., Ton-Siaren Olof Åhlströms Minne, Stockholm 1867, sid. 496 f.

⁴ Hofberg, H., Svenskt Biografiskt Handlexikon Bd II, Stockholm 1876, sid. 496.

⁵ L(indgren), A., Åhlström, Olof: Nordisk Familjebok 1:a uppl. Bd XVIII, Stockholm 1894, sp. 376 f.

⁶ Sälunda framhöll Tobias Norlind i sin Svensk musikhistoria (Lund 1901, sid. 167), i sitt Allmänt musiklexikon Bd II (Stockholm 1916, sid. 1030) och i sin Svensk musikhistoria (Stockholm 1918, sid. 198), att Åhlström 1789 övertagit det av Öberg 1781 grundade nottryckeriet. I andra uppl. av Hofbergs Svenskt Biografiskt Handlexikon (Bd II, Stockholm 1906, sid. 768) hette det också om Åhlström, att han 1789 »anlade» det första nottryckeriet i Sverige. Samma uppfattning gör sig granskaren av A. Lindgrens artikel om Åhlström till tolk för i Nordisk Familjeboks andra uppl. (Bd XXXIII sp. 945 f.), där det talas om Åhlströms »eget 1789 övertagna nottryckeri, det första i Sverige». I Musikaliska akademiens minnesskrift 1921 (sid. 31) presenterade Norlind dock en ändrad uppfattning i frågan, i det han betonade, att huvudstaden först genom Åhlströms privilegium på 20 år, utfärdat den 10 april 1788, erhållit ett tidsenligt nottryckeri. Några år senare motiverade Norlind denna sin ändrade uppfattning närmare i en särskild undersökning om Åhlström (STM VIII 1926, sid. 16). Han menar, att Åhlström väl »även hjälpt till vid Öhbergs tryckeri» och att han så 1788 fått det kungl. privilegiet. Egendomligt nog hävdade Norlind dock samma år i »Kungl. hovkapellet historia» (sid. 144), att Olof Åhlström »sedan 1789 haft skyddsbrev på att ensam trycka noter under 30 år», och i sitt

åsikter i ämnet företrädas representativt å ena sidan av Tobias Norlind och Gösta Morin och å den andra av exempelvis Olof Byström. Norlind framhåller sålunda i en artikel om Åhlström: »1789 (eg. 1787) erhöill han privilegium på ett nottryckeri (det första i Sverige) och fick därigenom tillfälle att sprida såväl sina egna som andras kompositioner, vilket blev till stort gagn för svenska tonsättare»,¹ och Morin formulerar sin mening på detta sätt: »1789 (eg. 1787) hade Å(hlström) erhållit privilegium på ett nottryckeri, det första i Sverige».² Byström åter hävdar i sin gradualavhandling 1945 om Fredmans Epistlar, att vårt första nottryckeri i större skala var »det av tonsättaren Olof Åhlström 1788 inrättade Musikaliska Tryckeriet».³

Såsom av det anförda synes, ha de oriktiga uppgifterna om att Åhlström börjat sin nottryckeriverksamhet 1789 sitt ursprung i tvenne källor från 1850-talet, nämligen Svenskt konversationslexikon och Biografiskt lexikon. Talet om år 1787 i detta sammanhang, förekommande hos Norlind och Morin, saknar varje som helst stöd i källorna.⁴ När man anför det lika så oriktiga år 1788 såsom nottryckeriets grundläggningsår, har det skett av den grund, att man i Musikaliska akademiens arkiv påträffat en avskrift av det detta år för Åhlström utfärdade privilegiet. Påståendet att de av Åhlström utgivna not-

musiklexikons andra uppl. (Bd II 1928, sid. 588) framhöll han åter, att Åhlström 1789 övertagit Öbergs nottryckeri. I sin »Handbok i svenska musikens historia» (1932, sid. 51 f.) betonade Norlind, att Öberg tryckt åtskilligt med noter före sin bortgång och att Åhlström 1788 erhållit koncession på ett nottryckeri för trettio år. Carl Björkbom kom också in på denna fråga i sitt betydande arbete om Svenskt musiktryck (Nordisk boktryckarekonst, årg. 1937, sid. 61). Han menade, att det »första notstickriet i Sverige inrättades 1788 av Olof Åhlström», vilken först fått ett privilegium på 20 år och sedan en prolongation på 10 år. Björkboms mening refererades därpå av Stig Walin (Beiträge, 1941, sid. 190) och mig (STM XXV 1943, sid. 19), medan Sven E. Svensson i sitt musiklexikon (1946, sp. 1369 f.) följt Norlinds tidigare åsikt och hävdar, att Åhlström 1789 övertagit Johan Öbergs 1781 grundade nottryckeri.

¹ N(orlind), T., Åhlström, Olof: Nordisk Familjebok 3:e uppl. Bd XX, Stockholm 1934, sp. 1246 f.

² Morin, G., Åhlström, Olof: Svensk Uppslagsbok Bd XXX, Malmö 1937, sp. 596. Artikeln synes ha förblivit oförändrad sedan bandets första tryckning.

³ Byström, O., Kring Fredmans Epistlar. Ak. avh., Stockholm 1945, sid. 45. Tryckeriet hette icke Musikaliska Tryckeriet utan »Kongl. Privilegierade Not Tryckeriet»!

⁴ Troligen härrör årtalsuppgiften 1787 från P. Wieselgrens ovan anförda oriktiga påstående i Sveriges sköna litteratur. Norlind har troligen läst Wieselgrens uppgift om Åhlströms »Trois Sonates» och därav dragit den slutsatsen, att nottryckeriet bör ha begynt sin verksamhet det angivna tryckåret, alltså 1787.

trycken skulle vara de äldsta graverade noter, som framställts i vårt land, går som vi sett tillbaka på en dylik uppgift i Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeitsarchiv på 1790-talet.¹ Någon undersökning av det utslagsgivande källmaterialet har icke företagits, utan de olika skribenterna ha nöjt sig med att skriva av varandra, och de oriktiga uppgifterna ha därför släpats med i över ett och ett halvt sekel.

Då Johan Öberg avled den 30 augusti 1781 fanns ännu icke egentligen något hans eget nottryckeri. Provtrycken hade, som vi sett, utförts på J. C. Holmbergs boktryckeri, och planerna torde till en början blott ha gått ut på att upprätta en verkstad för utstickning av noterna i trä — arbetet skulle säkerligen ha utförts på Öbergs instrumentverkstad — och sen skulle tryckningen ske på något vanligt boktryckeri. Omedelbart efter dödsfallet med begravning och boutredning i följe blev det givetvis icke tid att ta i tu med nottryckerifrågan. Möjligen löstes de försålda prenumerationssedlarna tillbaka. Möjligt är också, att prenumeranterna fingo vänta till i början av 1784 och att de då för sina prenumerationssedlar erhöles Åhlströms då färdiga komposition. Att märka är, att detta musikhäfte kostade jämnt *en rdr*, d. v. s. just det belopp, på vilket de Öbergska prenumerationssedlarna lödo. Vid denna tid var man van att få vänta betydligt över den utlovade tiden på prenumerationens arbeten, och det sistnämnda alternativet förefaller därför mycket sannolikt, ehuru inga som helst upplysningar i saken ha kunnat uppsparas.

När Storkyrkoförsamlingen under hösten 1781 skulle skaffa sig en efterträdare till Öberg som organist i Storkyrkan, anmälde sig bland andra även organisten och kompositören Johan Wikmanson såsom sökande, vilken liksom Öberg varit elev till Henrik Philip Johnsen. Wikmanson var försedd med »ett wackert och fördelacktigt vittnesbörd» av organisten i Maria församling Olof Åhlström, utfärdat den 7 september 1781.² Sedan Wikmanson erhållit tjänsten, »konserverade» han enligt gammal sed änkan Sara Christina Öberg, i det han ingick äktenskap med henne 1782.³ Först därmed torde nottryckeri-

¹ Med all sannolikhet går denna uppgift i den tyskspråkiga tidskriften tillbaka på muntliga meddelanden till redaktören Lüdeke av Åhlström själv, som alltid gärna ville framställa sin insats såsom vida mer epokgörande än den i verkligheten var.

² Kyrkorådets protokoll den 3 oktober 1781. Storkyrkoförsamlingens arkiv (SSA). Jfr C. G. Stellan Mörner, Något om Johan Wikmanson, Erik Palmstedt och Olof Schwan samt det stora orgelbygget i Storkyrkan: STM XXVIII 1946 sid. 90.

³ Mörner, C. G. Stellan a. a., sid. 90. Änkefru Öberg var vid denna tid endast 23 år. Hon var född den 1/8 1759. Jfr Sundström, E., En biografi över J. Wikmanson från 1800: STM XVII 1935, sid. 178.

planerna från föregående år ha återupptagits för dryftning. Wikmanson, som stod närmast till att även i detta avseende ta arv efter Johan Öberg men som icke var instrumentmakare, synes icke ha haft nog tid och icke varit tillräckligt tekniskt skicklig och intresserad för att vilja ägna sig åt denna verksamhetsgren. Han överlämnade därför förverkligandet av nottryckeriplanerna åt vännen Olof Åhlström, som ju redan genom sitt samarbete 1779 med Eric Kiellberg och 1781 med Öberg bör ha fått intresse för saken och visste vad den rörde sig om. Redan 1783, alltså året efter Wikmansons giftermål med Öbergs änka, började Åhlström sin verksamhet som musiktryckare.

Det är emellertid härvid icke riktigt att säga, att Åhlström övertagit Johan Öbergs nottryckeri. Såsom vi sett, fanns något sådant tryckeri icke. Härtill kommer, att Öberg utarbetat sina musikprov i trä, liksom tidigare Eric Kiellberg gjort, och tydligen tänkt fortsätta med detta material, som låg nära till hands för en musikinstrumentmakare, van att arbeta i trä, och som själv tänkte lägga handen vid verket. Åhlström däremot, som icke själv innehade någon teknisk färdighet på detta område, lät från första början sticka sina musikalier i det gamla beprövade men vida dyrare materialet koppar, vilken visserligen sedermera ersattes av något billigare metalllegeringar, nämligen tenn tillsatt med bly, vilket gav billigare plåtar än de förut använda kopparplåtarna och kunde nyttjas till nästan lika många avdrag. Någon ny uppfinning av Åhlström var detta knappast, ty redan 1724 hade engelsmannen William Croft ersatt kopparplåten med en legering av tenn och zink (pewter), och Åhlströms legering var allenast ett än billigare surrogat. Det gav ett ganska dåligt tryck, ibland skandalöst dåligt, men skapade snart åt tryckaren-förläggaren en stor förmögenhet.¹ Något eget stickningsarbete kunde Åhlström, som ju icke var kopparstickare, heller icke åstadkomma, utan han måste nöja sig med att redigera och överlämna notstickningen åt yrkesmän. Under sådana förhållanden var det naturligt, att han icke skulle tänka på att använda trä som

¹ Olof Byströms påstående att Norlind *felaktigt* skulle ha talat om »kopparsticktryck» på Åhlströms nottryckeri, är icke alldeles korrekt, ty Åhlströms första nottryck synas verkligen ha stuckits i koppar, medan han först senare övergick till den billiga, dåliga och förtjänstbringande tenn-blylegeringen. Sedan han genom privilegiet 1788 blivit fri från all konkurrens, kunde han ju utan fruktan frambringa nästan hur dåliga musikalier som helst. Jfr Norlind, T., Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngrens tid: STM 1926, sid. 17. Byström, O., a. a. sid. 46 not 3.

material. Notstickare i trä fanns efter Öbergs död säkert blott en enda att tillgå, nämligen Eric Kiellberg, men mot hans metod och skicklighet kunde, som vi sett, vägande anmärkningar riktas. Kopparstickare däremot fanns vid denna tid flera, och en sådan kunde tämligen lätt förvärva den speciella skicklighet, som krävdes av en notstickare. Öbergs eventuellt kvarvarande trämateriel kunde därför knappast ha något värde för Åhlström. Denne övertog sålunda icke något Öbergs tryckeri. Vad han övertog var blott *planerna* på ett inhemskt svenskt nottryckeri.¹

Det första musikalieverket från Åhlströms nottryckeri utarbetades som nämnt 1783, ehuru det blev tillgängligt i handeln först i början av 1784. Det var »*Trois Sonates pour le Clavecin avec l'Accompagnement d'un Violon ad Libitum. Dediées à Monsieur Le Baron Patric Alströmer, Conseiller au College de Commerce & Chevalier de l'Ordre Royal de Vasa, par Ol. Åhlström. Œuvre Première. Stockholm 1783. Prix 1 Rdr.*» Nederst å titelsidan på nothäftet meddelas namnet på den kopparstickare, som stuckit nothäftet åt Åhlström. Där står »Fr. Akrel sc.», d. v. s. *Fredrik Akrel sculpsit*. Det var alltså denne, en av vårt lands bekantaste och produktivaste kopparstickare, som Åhlström lyckats få till medarbetare i sitt nottryckeri.²

Det hade uppenbart varit meningen, att »*Trois Sonates*» skulle utkomma redan 1783, eftersom gravyren åsatts detta årtal, men att utgivningen av någon orsak fördröjts. Först i mitten av januari 1784 fanns verket att köpa i bokhandeln. Här om erhöill allmänheten del genom annonser i tidningarna. Sålunda hette det i en annons i Stockholms Posten:

»Från Kopparprässen har i dessa dagar utkommit och fins i Holmbergs Boklåda: *Trois Sonates pour le Clavecin, avec l'accompagnement d'un Violon, ad libitum; dediées à Monsieur le Baron Patric Alströmer par Ol. Åhlström. Oeuvre Premier. Stockholm 1784, för 1 Rd, 16 ss inb.*»³

Enligt en recension av verket var kompositören bekant såsom en mycket skicklig klavér- och orgelspelare, vilket dock icke hindrat, att notstickaren gjort ett flertal fel vid sitt arbete, fel, som man hop-

¹ Viktiga acta till Åhlströms biografi finnas i samlingen Biographica i RA.

² Fredrik Akrel (1748—1804) var synnerligen produktiv. Se t. ex. Hultmark, E. m. fl., Svenska kopparstickare, Stockholm 1944, sid. 5 ff., där dock föreliggande notstickningsarbete icke nämnes. Om Akrel och den Åkermanska globverkstaden se Björkbom, C., Den Åkerman-Akrelska globverkstaden: Ymer 1936, sid. 202 ff. Om nottryckeriets tillverkning av notpapper se S. P. d. 15/4 1784.

³ S. P. Nr 12 den 16/1 1784. Annonserna upprepades i en serie tidningsnr.

pades skulle bli allt färre med tiden, allteftersom nya arbeten gav ökad färdighet och erfarenhet.¹

Åhlströms notstickare sattes också i nytt arbete, så snart det första verket var färdigt vid årsskiftet 1783—1784. Åhlström upptog nämligen subskription på ett nytt musikverk, vilket utgick av trycket i september 1784. Här om heter det i en då publicerad kungörelse:

»Respective Prenumeranterne til fyra Claver Sonater af underteknads Composition, samt Ouverturene til Iphigenie uti Auliden, Alceste och Armida, å nyo lämpade til Claver, behagade nu, emot erläggande af den återstående halfwa Prenumerations-afgiften, en Riksdal., uti Säckerboden i Herr Kammar-Rådet Troilli hus på Malmtorgsgatan, näst intil Frimurare-Barnhuset, afhämta sine Exemplar, af hwilka en del äro inbundne, til deras tjenst, som sådant åstunda, och som då för inbindningen serskildt betala 5 skillingar. För dem som ej ingått i Prenumeration, kosta Claver-Sonaterne 1 Riksdal. 16 ss. samt hwardera af Ouverturene 16 skillingar Specie Exemplaret. Olof Åhlström.»²

Förnämst av de här i fråga varande musikalierna var »*Quatre Sonates Pour le Clavecin ou Piano Forte avec l'Accompagnement D'un Violon, Composées Par Ol. Åhlström. Œuvre II, Stockholm 1784*». Man torde väl få utgå ifrån att även detta musikstycke stuckits av Fr. Akrel, ehuru någon signatur denna gång icke finnes utsatt på trycket. En recensent, som anmälde dessa verk från Åhlströms officin, ansåg att de ifråga om notstickningen visade betydande förbättringar i jämförelse med det tidigare musikärbetet från år 1783.³

Följande år 1785 utgav Åhlström »*Musiquen til Iphigenie en Tauride, Opera Tragedie en Quatre Actes, par Mr Ch. Gluck, Arrangée pour le Clavecin & dediée à Sa Majesté La Reine, par Chr. Fr. Hæffner, Maître d'Orges à l'Eglise Allemand à Stockholm.*» Detta musikhäfte kunde få köpas i Holmbergs boklåda till ett pris av 1 Rdr 24 ss.,

¹ Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv unter Gustafs des Dritten Regierung Bd VI, Leipzig 1793, sid. 190. I ett brev den 3 maj 1784 till biskop J. Wingård säger Åhlström, att Alströmer ägde »styrka och fulkomlig kännedom» att avge en rätt dom över de honom tillägnade sonaterna och detta framför »hela swänska allmänhetens Amateurer tillsammans». Jfr Brolén, C. A., Om Alströmerska brevsamlingen i Upsala Universitets bibliotek, Uppsala 1917, sid. 12. Se även Walin, S., Kungl. Svenska Musikaliska Akademien, Uppsala 1945, sid. 107 f., där Alströmers hjälpsamhet och välvilja mot musikutövare och kompositörer poängteras.

² S. P. Nr 217 mänd. den 20 sept. 1784. Se vidare samma tidning Nr 219 den 22/9, Nr 223 den 27/9 och Nr 229 den 4/10 1784. Jfr Dagligt Allehanda Nr 220 d. 23/9 1784.

³ Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv Bd VI, Leipzig 1793, sid. 190. Om Åhlströms Œuvres I, II och IV se »Förteckning öfver Kongl. Bibliotekets Samling af Svensk Musik 1884», s. v. Åhlström, handskrift sign. U 147 (KB).

och det säges ha blivit mycket efterfrågat.¹ Samtidigt såldes fortfarande de tidigare utkomna musikhäftena i samma boklåda. Särskilt annonserades om Åhlströms »Œuvre» I och II, vilka vardera betingade ett pris av 1 Rdr 16 skilling.²

I slutet av 1785 stacks ett nytt musikarbete, ehuru det blev färdigt att utkomma från kopparpressen först i januari 1786. Det var *Små claverstycken för nybörjare*. Enligt tidningskungörelserna voro de »sammansatte af Olof Åhlström» och såldes liksom de föregående musikverken i J. C. Holmbergs bokhandel. Priset var billigt, blott 17 skilling specie för exemplaret.³ Det blev därför möjligt även för mindre bemedlade hem att skaffa denna den första i Sverige utkomna och av svensk kompositör »sammansatta» pianoskola, som sedermera under olika former upplevde ett flertal upplagor.

Omkring den 1 april samma år utkom från den Åhlströmska »kopparprässen» ytterligare ett arbete. Det var »*Trois Sonates pour le Clavecin, Dediées à Madame la Comtesse D'Armfelt Née Comtesse De La Gardie Dame du Palais de S. M. La Reine de Suede, par Ol. Åhlström. Œuvre Troisième, Stockholm 1786*». Att Åhlström fortfarande såsom sin förnämste medhjälpare vid »Kopparprässen» hade kopparstickaren Fr. Akrel framgår av detta musikhäfte, som i kanten bär påteckningen »Fr. Akrel sc.» Även detta verk såldes hos J. C. Holmberg och annonserades till ett pris av 40 skilling exemplaret i tidningarna från början av april månad.⁴

Ett par månader senare var Åhlström färdig med ännu ett musikhäfte. Denna gång var det »*Favorit-Piecer utur H:r Haydns Sinfonier, Lämpade till Claver af Ol. Åhlström, Stockholm 1786*». Detta häfte kostade 18 skilling exemplaret och såldes i såväl Holmbergs som Runemarks boklådor från juni månads ingång.⁵

Redan samma månad som »Favoritpjäserna» utkommo, blev ännu ett annat arbete färdigt och utkom av trycket till midsommar. Det

var »*Tre Sonatiner för Claver Hans Kongl. Höghet Svea Rikets Kron Prints Underdånigst Tillägnade af Olof Åhlström. Opera 4, Stockholm MDCCLXXXVI*». Trycket prydes av en porträttmedaljong av kronprinsen och därunder namnet Gustaf Adolph.¹ Kompositionen fanns till salu i J. C. Holmbergs bokhandel för 32 skilling specie från och med den 23 juni.² Förhistorien till detta musikhäfte var, att Åhlström fått anställning vid hovet i slutet av föregående år såsom musiklärare för den unge kronprinsen, och han hade därför velat celebrera denna tilldragelse med ett nytt opus, vilket bland hans »Œuvres» fick ordningsnumret IV. Längre fram under året synes Åhlström ha sänkt priset på detta musikhäfte till 24 skilling, vilket framgår av en annons i tidningarna, där hans olika verk uppräknas med åsatta priser.³

Dylika annonser införde Åhlström f. ö. titt och tätt i reklamsyfte i tidningarna. I början av 1787 meddelade han sålunda, att följande musikalien funnos till salu hos J. C. Holmberg:

»*Quatre Sonates pour le Clavecin ou Piano Forte, avec l'accompagnement d'un Violon, Composées par Mr Åhlström, Oeuvre II i Rd 16 sk. L'ouverture de l'Opera Iphigenie, arrangé pour le Clavecin, par le même 16 sk. L'Ouverture de l'Opera Armida, arrangé pour le Clavecin 16 sk. L'Ouverture de l'Opera Alceste, arrangé pour le Clavecin 16 sk. Trois Sonates pour le Clavecin, dédiées à Madame la Comtesse d'Armfelt, née Comtesse De la Gardie, Dame du Palais de S. M. la Reine de Suede par Mr Åhlström, Oeuvre III. 40 sk. Trois Sonates pour le Clavecin avec l'Accompagnement d'un Violon ad libitum, Oeuvre I 1 Rd. Sonater för Claver, Hans Kongl. Höghet Swea Rikes Kronprins underdånigst tillägnade, af Åhlström, Op. IV, 24 sk. Små Claverstycken för Nybegynnare, sammansatte af Ol. Åhlström, 17 sk. Favorit Piecer utur Haydns Sinfonier, lämpade til Claver af Ol. Åhlström, 18 sk.*»⁴

I slutet av 1786 hade Åhlström haft flera smärre musikalien under arbete, vilka utkommo i början av följande år. Om dessa meddelade han i tidningarna bland annat:

¹ Åhlströms prydliga konceptexemplar av denna komposition finnes i Musikaliska akademins arkiv (MAA).

² S. P. Nr 143 fred. den 23 juni 1786. Jfr Nr. 163 den 18 juli 1786.

³ S. P. Nr 280 fred. den 1 dec. 1786 under rubriken: *Til salu finnes*. Det heter här: »Följande af Herr Åhlströms Componerade Musique finnes til salu i Holmbergs Boklåda: *Trois Sonates pour le Clavecin avec L'accompagnement d'un Violon ad Libitum, 1 Riksdaler. Trois Sonates pour le Clavecin, dédiées à Madame la Comtesse D'Armfelt, 40 sk. Tre Sonatiner för Claver Hans K. Höghet Kron Prinsen tillägnade, op. 4, 24 ss. Favorit Piecer utur Herr Haydns Sinfonier, lämpade til Claver 1786, 18 ss. Små Claverstycken för Nybegynnare, 17 ss.*»

⁴ S. P. Nr 36 tisd. den 13 febr. 1787 under rubriken: *Til salu finnes*.

¹ S. P. Nr 213 torsd. den 15 sept. 1785 under rubriken: *Til salu finnes*. Jfr samma tidning Nr 219 den 22 sept. 1785. Norlinds uppgift (Svensk musikhistoria, Stockholm 1918, sid. 198), att detta Hæffnerska arbete skulle ha utkommit redan 1784 är med all sannolikhet grundlös. I varje fall har jag icke påträffat någon källuppgift, som hänför detta verk till 1784.

² S. P. Nr 275 lörd. den 26 nov. 1785 under rubriken: *Til salu finnes*.

³ S. P. Nr 25 tisd. den 31 januari 1786 under rubriken: *Til salu finnes*. Jfr Nr 20, 29, 50, 66 och 102 1786. Verkets exakta titel var: *Små Claver Stycken För Nybörjare. Sammansatte af Olof Åhlström*.

⁴ S. P. Nr 79 onsd. den 5 april 1786 under rubriken: *Til salu finnes*.

⁵ S. P. Nr 126 fred. den 2 juni 1786. Jfr Nr 129 den 7 juni 1786. Se f. ö. recension i *Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv* Bd VI, sid. 197.

»Från Kopparprässen har nyligen utkommit åtskillige Favoritpiecer: såsom Cantate för den 19 Aug. 1786, af Herr Abboten Vogler, samt det bekanta Sångstycket: Ädla skuggor etc. uti Gustaf Wasa, satt för Claver, tillika med et annat stycke utur Operan Roland, äfwen för Claver, af Piccini, och säljes i Holmbergs Boklåda för 16 ss.»¹

I början av augusti 1787 utkom »Ouverturen til Operan Frigga», lämpad för Claver av Åhlström och såldes i Holmbergs boklåda för 16 skilling.² Eljest blev Åhlströms tryckerirörelse icke så omfattande detta år som året tidigare. Emellertid reklamerade han fortfarande ivrigt för sina musikalier genom annonser i tidningarna. Såsom exempel på huru han därvid gick till väga, kan följande annons ur Stockholms Posten anföras:

»Följande Musicalier, componderade af Åhlström finnas til köps hos Bokhandlaren Holmberg:

1) Trois Sonates pour le Clavecin avec l'Accompagnement d'un violon ad Libitum, œuvre I, 1 Rd. 2) Quatre Sonates pour le Clavecin ou Piano Forte avec l'Accompagnement d'un Violon, oeuvre II, 1 Rd 16 sk. 3) Tre Sonater för Claver, Hans Kongl. Höghet Swea Rikes Kronprins tillägnade, œuv. IV, 24 ss. 4) Favorit-Piecer utur Hr Haydns Sinfonier, lämpade til Claver, 18 ss. 5) Små Claverstycken, för Nybegynnare sammansatte, 17 ss. 6) L'Ouverture de l'Opera Alceste, arrangé pour le Clavecin, Stockh. 1784, 16 sk. 7) L'Ouverture de l'Opera Armide, arrangé pour le Clavecin, Stockh. 1784, 16 sk. 8) L'Ouverture de l'Opera Iphigenie, arrangé pour le Clavecin, 16 sk. 9) Ouverture til Operan Frigga, lämpad för Claver, Stockh. 1787, 16 ss.»³

I början av år 1788 släppte Åhlström ut en laddning nya musikalier från sitt tryckeri. Förteckning på dessa musikalier finnes i tidningsannonserna, vilka bortsett från en äldre komposition, upptaga idel nya musiknummer. Såsom exempel kan denna kungörelse anföras:

»Til salu finnes

I Holmbergs Boklåda: Quatre Sonates pour le Clavecin ou Piano forte avec l'Accompagnement d'un violon, composées par Mr Åhlström 1 Rd 16 ss.; Arier utur Operan Gustaf Wasa af Hr Nauman, satte för Claver af Abbé Vogler. Äfwen utur Operan Roland af Hr Piccini, samt ur Cantaten för den 19 aug. 1786, af Hr Vogler, tils. 16 ss. Musique til Coupl. Mina Herrar när Ni skrinna, 4 ss.»⁴

Vid denna tid välvde Åhlström stora planer för sitt musiktryckeri. Han ville utge en utvald »Collection» av den musik, som givits på Kungl. teatern alltifrån 1773, och han hoppades, att allmänheten ville

understödja företaget genom subskription. I den avsikten offentliggjorde han i början av april 1788 ett upprop av följande innehåll:

»Efter flere Musikälskares yttrade åstundan, är undertecknad sinnad, at utgifwa en Collection af de wackraste och sådane Arier, uti de på Kongl. Theatern ifrån dess första inrättning 1773 upförde Operor, som mäst wunnit Allmänhetens tycke och bifall, satte, antingen för Claver, Harpa eller Zittra med och utan Accompagnement af Violin, alt efter beskaffenheten och lämpeligheten af hwar och en Piece. Men som jag ej wågar ingå i denne entreprise, utan att vara försäkrad om et sådant antal afnämare, hwarigenom jag kan hållas skadeslös för den tid, möda och kostnad, som derå användes; så nödsakas jag widtaga den utwäg, at å detta Arbete, som jag tänker indela i 3:ne Häftten å 9 ark i hwardera, begära subscription på det sätt, at 1 Riksd. erlægges emot undfående af subscriptions-sedel, hwarmed tillika följer et profark, innehållande en Aria utur Operan Orphé, satt för Claver; samt en Riksd. då första och 1 Riksd. då andra häftet utkommer; hwarefter det 3:dje utan afgift eller tillskott får uttagas. Och utfäster jag mig, at lemna hela Werket färdigt inom 10 månader, näml. det första häftet efter 4, det andra 3 månader derefter, och det 3:dje efter lika tid. Subscription emottages, så wäl hos undertecknad, som hos Bokhandlarne Holmberg och Runemark, utom de Amateurer, hwilka, med sitt benägna biträde härwid, tackas gynna detta företagande. Och emedan ej flere exemplar upläggas, än som genom subscription requireras; önskade jag gerna, at de, hwilka äro hugade at genom samma föreslagne medel understödja detta Arbete, wille ju förr des händre låta sig anteckna, på det complete exemplar sedermera för någre ej måge saknas. Stockholm den 3 April 1788. Olof Åhlström.»¹

Åhlströms stora försiktighet såsom affärsman och förläggare avslöjar sig här på ett obetalbart sätt. Inga risker skulle tagas! För att få sitt upprop så bekant som möjligt lät Åhlström införa det också i Inrikes Tidningar och i landsortstidningarna.² Samtidigt kunde han även kungöra utgivandet av flera nya populära musikalier. Om dessa nyheter jämte en del äldre musikalier berättar han i kungörelser i Stockholms Posten, där han dessutom meddelar priserna och att inköpen kunna göras i Holmbergs boklåda. Uppräkningen omfattade:

¹ S. P. Nr 78 d. 4/4, 87 d. 15/4, 98 d. 28/4, 110 d. 14/5 och 128 d. 4/6 1788.

² Se t. ex. Norrköpings Tidningar Nr 29 onsd. den 9 april 1788. Inrikes Tidningar Nr 28 torsd. den 10 april 1788. Förmodligen förekom Åhlström genom sitt företag liknande planer från annat håll. I Inrikes Tidningar Nr 26 för den 3 april 1788 fanns sålunda införd en kungörelse, i vilken meddelades, att »et Sällskap» på begäran »af åtskillige Musik älskare» ämnade låta gravera och styckewis utgiva »et fullständigt utdrag af de aldrabästa Arier och Balletter för Instrumental-Musiken, utur Dramen Gustaf Adolph och Ebba Brahe, under namn af Quartetter för 2 Violer, Alt och Bas, hwilket kommer at bestå af circa 24 Ark». De som önskade bekomma detta verk skulle subskribera därpå i J. C. Holmbergs boklåda. Detaljerna i denna affär äro nu icke längre skönjbara. Åhlströms privilegium exclusivum den 10 april stoppade effektivt varje dylikt utslag av musikintresset. Se även S. P. den 2/4 s. å.

¹ S. P. Nr 49 onsd. den 28 febr. 1787 under rubriken: *Til salu finnes.*

² S. P. Nr 181 månd. den 6 aug. 1787 under rubriken: *Til salu finnes.*

³ S. P. Nr 208 torsd. den 6 sept. 1787 under rubriken: *Til salu finnes.*

⁴ S. P. Nr 39 fred. den 15 febr. 1788.

»Fyra Menuetter utur Haydns Sinfonier, för 16 ss. samt de nyss utkomne Twänne Andanter af Haydns Sinfonier, bägge lämpade för Claver af O. Åhlström, för 12 ss. Aria för Claver, med orden: Gustaf Adolph du hwars ära etc. Andante Gracioso samt Andanten Gudastam som tilwäxt wunnit etc. en Trio för 2 Violer och Bass för 8 ss. Andante en Trio: Du wår wälgörare och far etc., spelt på Barn-Spectaclet, för 4 ss. Musique til Coupl. Mina Herrar när ni etc., för 4 ss. Andante utur Operan Roland af Hr Piccini, utur Operan Gustaf Wasa, af Hr Nau- man, samt ur Cantaten af den 19 Augusti, af Hr Vogler, satte för Claver och Sång, för 16 ss. Hof-Secr. Miclins General-Bas, med 2 graverade Tabeller med Accorder, samt Cirkeln för alla 24 dur och mol Tonerne, häft. för 16 ss.»¹

Listan på subskribenterna på ariekollektionen ur de på Kungl. teatern uppförda operorna offentliggjorde Åhlström i Stockholms Posten, allteftersom namnen inflöto. Det var givetvis god reklam att få meddela vilka prominenta personer, som anmält sig som subskri- benter. Överst på listan befunno sig namnen på de kungliga: ko- nungen, drottningen, kronprinsen — utgivarens elev — hertigen och hertiginnan av Södermanland. Därpå följde en rad av namn, mer eller mindre bekanta inom landets musikliv. Antalet subskribenter var enligt de offentliggjorda förteckningarna 224 personer, vilket torde få betraktas såsom ett gott resultat för denna tid.²

April månad 1788 var även f. ö. en spännande månad i nottrycke- riets historia. Då erhöill Åhlström nämligen ett 20-årigt privilegium på att ensam få trycka noter i Sverige. Förhistorien härtill är icke fullständigt klarlagd men kan till sina huvudkonturer rekonstrueras.

I slutet av 1787 hade inom Musikaliska akademien utarbetats ett stort programförslag för dess fortsatta verksamhet.³ Till detta förslag skrevs sedermera en instruktion för »Musikaliska utskottet», vilken instruktion förelåg färdig i början av april 1788. I denna instruktion hette det bl. a., att bland de ämnen, som skulle bli föremål för Musi- kaliska utskottets omsorg och åtgärd voro även de anstalter, som kunde vidtagas att uppmuntra och fullkomna »ett Nottryckeri här i Hufvudstaden, så at detsamma i godhet kunde upnä de utländske». Man torde väl närmast ha tänkt på ett nottryckeri med nottyper enligt Brummers förslag och med notgravyrverkstad av den Åhlströmska verkstadens karaktär, varigenom man hade ägt alla för ett modernt nottryckeri vid denna tid tillgängliga resurser. Åhlström hade säkert

¹ S. P. Nr 80 månd. den 7 april 1788, Jfr Nr 85 den 12 april 1788.

² Den första namnlistan finnes i S. P. Nr 105 den 7/5 1788. De följande för- teckningarna finnas i Nris 108, 111, 115, 120, 129, 136, 145, 213, 288.

³ Se härom Morales, Olallo — Norlind, Tobias, Kungl. Musikaliska Akademien 1771/1921, Stockholm 1921, sid. 41 ff.

fullt klart för sig, vad de ledande i akademien hade för planer, och han ville tydligen icke dela med någon tillsynen, vården, utvecklingen och först och främst förtjänsten av sitt nottryckeri. Risk förefanns då, att något annat upprättat nottryckeri, understött eller lett av Musikaliska akademien, kunde bli en gynnad konkurrent till hans egen inrättning. För att förekomma en dylik för honom själv obehaglig situation skyn- dade sig Åhlström att hos Kongl. Maj:t begära privilegium exclusivum för sitt nottryckeri. Det förhållandet att intet utlåtande från Musika- liska akademien bifogades privilegieansökningen tyder på, att ansök- ningen skett bakom akademiens rygg och således denna ovetande, och att Åhlström ville hålla akademien och dess inflytande borta från nottryckningens verksamhetsfält.

Genom sin ställning som den unge kronprisens musiklärare hade Åhlström tillgång till de inre hovcirkelarna och hade följaktligen stora möjligheter att verka till sin fördel. Detta läge utnyttjade han också på det sättet, att han till konungen inlämnade följande skrivelse:

»Stormäktigste Allernädigste Konung!

Ehuru de af mig gjorde försök at gravera och utgifva Musicaliska arbeten ej hittills kunnat medföra någon lönande vinst, har jag dock, af det bifall, som detta mitt företagande hos åtskillige Musikälskare vunnit, funnit mig uppmuntrad, at dermed fortfara, under förhoppning at med tiden kunna, uti en mera förmånlig afsättning, hämta någon fruct af min härvid nedlagde möda och kostnad. Sedan jag jemväl ägt det nöjet, at, ej allenast kunna göra någon export af Musicalier til utrikes orter, utan ock at nyligen ifrån Ryssland få beställning af gra- verings arbete, har jag varit omtänkt, at vidare utvidga min inrätt- ning samt uplägga betydligare Musicaliske verk; men som jag ej vågat ingå i sådan entreprise och de kostsamma anstalter som dertil fordras, utan at vara försäkrad om skydd emot alt intrång och för- fördelande dervid; så är hos Eder Kongl. Maj:st min allerunderdå- nigste anhållan, at, såsom den förste, hvilken här i Riket börjat och i gång bragt gravering af Musicalier, undfå sådant Privilegium exclusi- vum på 20 års tid som *åtskillige upfinnare tilförene, författningar lik- mätigt, åtnjutit*; så at det, vid utsatt vite, må vara andre förbudit, at under nämnde tid, sig med Musicaliers gravering eller tryckande be- fatta. Med djupaste vördnad framhärdar Stormäktigste, Allernädigste Konung Eders Kongl. Maj:ts allerunderdånigste och tropligtigste tjenare och undersäte. Olof Åhlström.»¹

Till ansökningen hade Åhlström fogat ett intyg av hovkapellmästa- ren Kraus, vari denne uttalade sin mening om de av nottryckeriet dittills tryckta musikalierna. Intyget löd.

¹ Åhlströms underdåniga skrivelse med bilagor finnes i Mannerhjerta-akten bland kommerskollegie skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA). Skriv. den 26/8.

»Hr Kamereraren Olof Åhlström har begärt mit yttrande rörande den af honom gjorde inrättning til musikaliska arbetens graverande och tryckning. Och emedan detta företagande, hvilket så vida jag har mig bekant, är här i Riket det första i sit slag, så mycket mera gjort musik-älskare nöje, som de flere af bemälte Kamererare redan utgifne verk och arbeten vittna om hans bemödande at alt mer och mer uphjelpa och förbättra denna inrättning, hvilken ock nu redan vunnit den stadga at de af honom senast graverade musikalier i utseende och vackert tryck lofva at snart kunna jämföras med dem som utrikes utkomma; ty har jag ej kunnat våga at häröfver meddela mit intygande, och önskar at Kamereraren må finna sig upmuntrad, at med nämde til den musikaliska Vetenskapens utbredande och framgång i Riket bidragande inrättning fortfara. Stockholm den 5 April 1788. J. Kraus. Kongl. Kapellmästare.»

Till ansökningen hade Åhlström vidare fogat en av honom under-tecknad »Förteckning på graverade Musicalier, som under-tecknad tid efter annan tryckte utgifvit». På denna förteckning hade han först och främst upptagit sina fyra »Euvres» och »Små Claver Stycken För Nybörjare» såsom alla komponerade av honom själv, samt i en andra avdelning de sex verk, som blivit »lämpade för Claver» och därpå utgivna från trycket av honom. Dessa voro ouverturerna till operorna Iphigenie en Aulide, Alceste och Frigga, ouverturen tillika med 1:sta akten av Iphigenie en Tauride, Favoritpjäser ur Haydns Sinfonier (2 delar) och slutligen Fyra menuetter av Haydns sinfonier.

Mot vanligheten remitterades Åhlströms ansökning icke till någon myndighet för utlåtande — Musikaliska akademien fick således icke uttala sig i saken — utan ärendet avgjordes omedelbart. I konseljen den 10 april 1788 anmäldes Åhlströms ansökan »om Privilegium Exclusivum på 20 års tid, att ensam få gravera eller trycka musicalier», vilken ansökan bifölls.¹ Avgörande torde ha varit Åhlströms ställning vid hovet² och att det kunde påstås, att han ännu var ensam på detta område, så att ingen medborgare skadades i sin näring av ett sådant privilegium.³ För övrigt var ansökningen så vagt formulerad, att man

¹ Konselj- och kabinettsprotokoll 1788 den 10 april, § 15 (RA). — Ett år återstod visserligen vid denna tid på Henrik Fougts privilegium, som utgick 1789, men detta tog man ingen hänsyn till, då Fougts rättsinnehavare icke gjorde något bruk av detsamma, och det här för övrigt icke gällde ett nottytryckeri.

² Anställningen som kronprinsens lärare i musik fick Åhlström i slutet av år 1785. Han undervisade därpå Gustaf Adolph »nästan dageligen i mer än 10 år» mot en årslön av 166 rdr 32 ss., vilken lön han även efter 1795 uppbär såsom pension. Pensionen indrogs 1818, varöver Åhlström anförde klagomål. Se hans skrivelse bland Statskontorets skrivelser till Kongl. Maj:t 1820 (april—maj) RA.

³ Att andra, såsom exempelvis notstickarna i Bellmans Bacchi Tempel 1783 och i Kexels redan nämnda verk 1784—1786, hindrades i sin näring, tog man ingen hänsyn till. Det sällskap, som i början av månaden kungjort sin avsikt att utge arior och baletter ur »Gustaf Adolph och Ebba Brahe» blev också på detta sätt satt ur stånd att fullfölja sitt lofvärda initiativ. Däröfver upplystes konungen helt säkert icke!

lätt vid läsningen därav kunnat få den föreställningen, att Åhlström verkligen skulle ha varit något slags uppfinnare på sitt område.

Det för Åhlström utfärdade privilegiet hade följande lydelse:

»WI Gustaf, med Guds Nåde, Sveriges, Göthes och Wendes Konung etc. etc. etc. Arfvinge til Norrige samt Hertig til Schlesvig Hollstein etc. etc. Gjøre vetterligt, at som hos Oss Wår Trotjenare, kamereraren, Oss Älskelig, Olof Åhlström, i underdånighet anhållit om Nådigt Privilegium Exclusivum, at på Tjugu Års tid få gravera, eller trycka Musicalier, och WI dertil velat lämna Wårt nådiga bifall; Altså vele WI härmed och i kraft af detta Wårt Öppna Bref Nådigtst hafva tillagt honom Olof Åhlström, Privilegium Exclusivum uppå Musicaliers graverande, eller tryckande, så at ingen vid Ett Hundrade Riksdalers vite må på Tjugu Års tid sig dermed befatta. Det alle, som vederbör hafve sig hörsamligen at efterträtta. Haga den 10 April 1788. Under Wårt Secret. (L. S.)»

Privilegieresolutionen var kontrasignerad av Elis Schröderheim,¹ och var försedd med påteckningen »Privilegium för Olof Åhlström uppå Musicaliers graverande eller tryckande».

Det var följaktligen icke så, som man velat framställa det, att det »första notstickeriet i Sverige inrättades 1788 av Olof Åhlström»,² eller såsom Olof Byström formulerar det, att »vårt första nottryckeri i större skala» var »det av tonsättaren Olof Åhlström 1788 inrättade Musikaliska Tryckeriet».³ Notstickeriet tillkom som vi sett redan 1783 och hade sedan dess varit i jämn och ständig verksamhet. Vad som skedde genom privilegiet av den 10 april 1788 var blott, att Åhlström därigenom lyckades befria sig från kommande möjligen obehaglig konkurrens under de närmaste tjugu åren och lyckades stäcka Musikaliska akademiens planer på ett modernt musiktryckeris upprättande i Stockholm, och då han sedermera fick privilegietiden förlängd med ytterligare femton år, så blev han faktiskt allenarådande på det svenska nottryckets område i 35 år, dock med visst undantag för de sista fem åren 1818—1823, då hans privilegium blev något naggat i kanterna.⁴ Denna Åhlströms maktställning blev en stor olycka för

¹ Inrikes civilexpeditionens registratur 1788, den 10 april, pag. 272 (RA). Här ovan citerad efter avskrift i Musikaliska akademiens arkiv: Handl. Concept Prot. Utdrag 1770—1795 (MAA).

² Björkbom, C., Svenskt musiktryck: Nordisk Boktryckarekonst 1937, sid. 61. Jfr Walin, S., Beiträge zur Geschichte etc. sid. 190. Björkboms och Walins tal om tio års prolongation är felaktigt. Prolongationen gällde nämligen på 15 år.

³ Byström, O., Kring Fredmans Epistlar, Ak. avh., Stockholm 1945, sid. 45.

⁴ De i hithörande litteratur ofta upprepade påståendena, att Åhlström 1789 eller 1787 skulle ha övertagit ett nottryckeri äro naturligtvis helt och hållet utan grund.

svenskt nottryck och inhemsk musikalieproduktion. Dels behövde Åhlström icke med hänsyn till kritik och konkurrens vara så aktsam om sitt trycks kvalitet, som vederbort, varför det från hans tryckeri utgående nottrycket ofta blev under all kritik, dels stod hans privilegium i vägen för nya initiativ och hindrade nya tryckmetoder och förbättringar att tränga in hos oss, eftersom han var fullt tillfredsställd med den tryckningsmetod han alltifrån början använt, nämligen gravering i koppar och sedermera i en metallegering av tenn och bly.

En märklig överensstämmelse råder mellan det svenska och det danska nottryckets 1700-talshistoria. Den danska motsvarigheten till Åhlström var Søren Jørgensen Sønnichsen (1765—1826). Han kom från ett förmöget borgarhem och blev student i Köpenhamn 1780. Han blev sedermera Cand. Phil., men lämnade studierna för musikens skull. År 1783 grundade han en musikhandel och utgav 1785 sitt första förlagsarbete, Tolv Menuetter av Peder Lem, varvid notstickningen i koppar dock skett i London. Åhlström var sålunda både såsom förläggare och som tryckare något före sin danska kollega. År 1787 erhöill Sønnichsen kungl. tillstånd att upprätta ett eget nottryckeri i Köpenhamn och blev således på detta område en motsvarighet till Henrik Fougte i Sverige. Efter nottryckeriets upprättande nådde Sønnichsens rörelse snart ett mycket stort uppsving, och den betydande danska förläggarverksamheten kan räkna denna tid som den första stora blomstringsperioden i sin historia.¹ Denna verksamhet kom att på många sätt påverka musikhandeln även i vårt land.

III. KONGL. PRIVILEGIERADE NOTTRYCKERIETS VERKSAMHET EFTER 1788.

Någon förändring i nottryckeriets verksamhet efter det kungl. privilegiets erhållande den 10 april 1788 kan icke spåras i de samtida källorna. Det enda, som skett var, att Åhlström genom privilegiet för lång tid framåt befriat sig från eventualiteten att få konkurrenter på nottryckframställning i vårt land. Utvecklingen och verksamheten gick sin jämna gång enligt de förut utstakade riktlinjerna. Redan i

¹ Schiørring, Nils (S. A. E. Hagen), *Sønnichsen, Søren Jørgensen*: Dansk Biografisk Leksikon Bind XXIII, København 1942, sid. 272. Jfr Nyerup, R., Bidrag til de Kjøbenhavnske Bogtryckeriers Historie: Læsendes Aarvog for 1800, København 1801, sid. 99. Ravn, V. C., Festschrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredeaarsdag Bd I, Kjøbenhavn 1886, sid. 96.

slutet av april — alltså strax efter privilegiets erhållande — offentliggjorde Åhlström en kungörelse om sina musikalier, i vilken erinrades både om tidigare utkomna och senare utgivna verk. Det meddelades sålunda, att man i Holmbergs boklåda kunde erhålla följande musikalier:

»Quatre Sonates pour le Clavecin ou Piano forte, avec l'Accompagnement d'un Violon, composées par Åhlström, Oeuv. 2, 2 Rd 16 ss. Iphigenie en Tauride, Opera-Tragedie en Quatre Actes, par M. Gluck, arrangée pour le Clavecin & dédiée à Sa Majesté la Reine, par Chr. Fr. Hæffner à Stockholm, 1 Rd 8 ss. Der finnes äfwen l'Ouverture de l'Opera Alceste, Iphigenie, & de l'Opera Armide, arrangée pour le Clavecin, tillika med de nyare Menuetter och Andanter utur Haydns Sinfonier, 28 ss. Claverstycken för Begynnare, 16 ss. Ouverturen til Operan Frigga, äfwen för Claver, 16 ss. Åtta diverse Cantater, Andanter och Arier, både för Sång och Claver, utur Gustaf Wasa och Roland, af flera Mästare, tilsam. 24 ss.»¹

Den samling av arior m. m., som Åhlström annonserat om i början av april och till vilken han som vi sett lyckats få talrika abonnenter, började utkomma i slutet av juli, då det första häftet var färdigt. Om färdigställandet och om verkets fortsättning underrättade han allmänheten genom ett upprop i tidningarna av denna lydelse:

»Första häftet utaf den Collection af Arier, utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, som jag åtagit mig utgifwa, är nu färdigt af aflemnas til Subscribenterne, som deremot, enligt det uti subscriptions-sedlarne gjorde förbehåll, erlägga en Riksdaler, såsom prenumeration å hwarje exemplar af andra häftet, hwilket wid October månads slut utkommer. Exemplaren kunna, emot sedlarnes upwisande och betalning af nämnde prenumerations-afgift, afhämtas, antingen hos undertecknad, som bor i Schönborgska Huset å Södermalm, och hörnet af Mariä- och Repslagare-gatorne, eller ock hos Bokhandlarne Holmberg och Runemark. För öfrigt och i fall någre flere än de som redan sig anmält, skulle wilja blifwa ägare af detta Werk, så lemnas ytterligare tilfälle til subscription derå til Augusti månads slut, efter hwilken tid uplagen blifwer bestämd efter det antal exemplar, hwarå är prenumererat.

Stockh. d. 21 Julii 1788. Olof Åhlström.»²

¹ S. P. Nr 97 lörd. den 26 april 1788 under rubriken: *Til salu finnes*. Kungörelsen infördes sedermera också i N:ris 102, 108, 118, 132, 139, 146, 150, 168 och 177; sistnämnda nummer kom den 1 augusti. Annonseringen pågick alltså hela sommaren.

² S. P. Nr 167 månd. den 21 juli 1788. Infördes även i N:ris 174, 183, 188, 192 och i Nr 198 den 26 augusti 1788. Abonnenterna i landsorten kunde erhålla sina exemplar hos Åhlströms kommissionärer. Se t. ex. kungörelse i Norrköpings Tidningar Nr 69 onsd. den 27 aug. 1788, där det talas om att första häftet kunde få hämtas av abonnenterna hos kapten Morath i Norrköping mot 1 Rdr sp. och preumerationssedlarnas uppvisande.

Även andra nya musikalier voro under arbete. I mitten av augusti utkom »Ouverturen till Kronfogdarne, sammansatt af Kongl. Concert-Mästaren Zander, lämpad för Claver af Informations-Mästaren wid Kongl. Musicaliska Akademien, Palm» och kunde erhållas mot 12 skilling hos bokhandlarna Holmberg och Runemark.¹ Under tiden blev även andra häftet av ariesamlingen färdigt. I slutet av september publicerades ett kort meddelande härom med underrättelse att häftet kunde få hämtas mot 1 rdr enligt prenumerationsedlarnas innehåll och mot dessas uppvisande i bokhandlarna Utters, Runemarks och Holmbergs boklådor.² I början av oktober hade Åhlström planerna för ett tredje häfte i samlingen färdiga och underrättade allmänheten härom genom följande meddelande:

»Utaf den Collection af Arier, utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, som jag åtagit mig at utgifwa, är nu Andra Häftet färdigt, at utlemnas til Subscribenterne, hwilka detsamma kunna afhämta, antingen hos mig, som bor i huset N:o 83 på S:t Pauls-gatan i hörnet af Qwarngränden, eller hos Bokhandlarne Holmberg, Runemark och Utter; emot erläggande af En R:dal. såsom Subscriptions-Atgift för 3:dje häftet.

O. Åhlström.»³

I november och december återkom meddelandet flera gånger i tidningarna men då med ett tillägg, att de få, »som ännu icke uttagit 1:sta häftet», ville avhämta detsamma så fort som möjligt, »medan tillgång derpå finnes».⁴

Åhlströms sista kungörelse för det verksamhetsfyllda året 1788 innehöll nyheten om ett nytt subskriptionsverk, som skulle färdigställas så snart ariesamlingen var klar. Om det nya musikverket meddelade Åhlström i en utförlig kungörelse bland annat:

»Sedan jag nu så wida fullgjort min förbindelse, i anseende til den Collection af Arier, som jag åtagit mig utgifwa, at allenast Tredje häftet återstår, hwilket inom en månad härefter och således före den utsatte tiden blifwer färdigt at utlemnas til Subscribenterne; har jag, efter flere Amateurs förklarade åstundan, beslutat, at äfwen göra en samling af de i Swenska Theater Piecer förekommande mäst wackra och intressante *Marcher, Balletter och Entre-acter*, satte för Claver eller Harpa, tjenlige til öfningsstycken för dem som roa sig med desse Instrumenter. Den benägenhet, hwarmed förenämnde Collection blifwit

¹ S. P. Nr 187 onsd. den 13 aug. 1788 undre rubriken: *Til salu finnes*.

² S. P. Nr 228 tisd. den 30 sept. 1788. Införd även i Nr 229 den 1/10, 230 den 2/10 och 231 den 3/10 1788.

³ S. P. Nr 233 månd. den 6 okt. 1788. Infördes även i Nris 234, 235, 237, 241, 243 och 246 samma år.

⁴ S. P. Nr 256 tisd. den 1 nov. 1788. Införd även i Nris 264 och 285.

emottagen, ger mig anledning at hoppas, at äfwen detta Arbete icke är wåre Musikälskare obehagligt. Och på det jag, hwarken må blifwa lidande genom en öfwerflödlig uplaga eller förlora genom en otilräckelig, utan wara i stånd at rätta den efter behofwet; tar jag mig den friheten at äfwen å detta Arbete, som blifwer indeladt i Trenne Häften, begära subscription, på det sätt, at Trettio två skillingar erläggas nu genast emot undfående af subscriptionssedel; Trettio två skillingar då Första Häftet utgifwes, som sker wid nästa Februarii månads slut, samt ytterligare Trettio två skillingar, enär Andra Häftet, uti påföljande April månad, blifwer färdigt; hwarefter det Tredje, inom 2:ne månader derifrån, utan widare tillskott, erhålles, så at hela arbetet kommer at kosta allenast Twå Riksdaler. Subscription emottages, så wäl hos mig, boende på S:t Paulsgatan och hörnet af Qwarngränden, huset N:o 83, som hos Bokhandlarne Holmberg, Runemark och Utter. — Olof Åhlström.»¹

Under senare delen av januari 1789 kunde Åhlström kungöra, att tredje häftet av ariesamlingen var utsänd i handeln.² Samtidigt meddelade han emellertid, att han blifvit uppmanad att utöka denna samling med ett fjärde häfte, och han ville därför genom subskription få klarhet i hur stor upplaga han skulle lägga upp av ett dylikt tilläggs-häfte. Dessutom berörde han mera i förbigående sin under utgivning varande samling av marscher och balletter. Han anförde:

»Utaf den collection af Arier, som jag förbundit mig utgifwa, är nu Tredje Häftet färdigt at utlemnas til Subscribenterne, och kan, emot Subscriptions-sedlarnes återställande, afhämtas, antingen hemma hos mig, boende på St. Paulsgatan, i hörnet af Qwarngränden, huset N:o 83, eller ock hos Bokhandlarne Holmberg, Runemark och Utter. Och som, emot förmodan, Trenne Häften ej lemnat nog utrymme för alla de Arier utur våra Swenska Operor, som Musikälskare önskat deruti innefattade; så har jag efter fleres tilstyrkande, och för at göra denna Collection i möjligaste mätto fullständig, beslutat fortsätta detta arbete med ännu et Häfte, så framt jag warder förwissad om så stort antal afnämare, at jag blifwer skadeslös. Jag får derföre anhålla, at de, som åstunda sådan continuation, behagade ju förr dess händre gifwa sådant tillkänna; kommande detta Fjerde Häfte, likasom hwardera af de föregående at kosta En Riksdaler, hwaraf endast 16 skillingar erläggas nu genast och de öfrige 32 skill., enär det utkommer, som ofelbart skall ske inom April månads slut.

På den under arbete warande Samling af de i Swenska Theater-Piecer förekommande *Marcher, Balletter och Entre-Acter*, hwaraf

¹ S. P. Nr 289 onsd. den 10 dec. 1788. Införd även i Nris 292, 295, 297, 299 och 302, sistnämnda den 27/12 1788. Inrikes Tidningar Nr 98 den 15 dec. 1788.

² När tredje häftet utkommit, fingo subskribenterna i landsorten detsamma genom Åhlströms kommissionärer. Se t. ex. Norrköpings Tidningar Nr. 21 lörd. den 14 mars 1789. Jfr Nr 36 onsd. den 6 maj 1789, där det bl. a. meddelas, att Åhlströms kommissionär kapten C. G. P. Morath mottog subskription på det nya verket marscher, balletter m. m. mot en avgift av 2 Rdr.

Första Häftet blir färdigt wid Februarii månads slut, kan ännu prenumereras med 32 skillingar, på de vilkor, i anseende til fortsättningen af samma arbete, som redan förut blifwit annonserade.

Olof Åhlström.»¹

Enligt planen utkom första häftet av *marscher, baletter och entre-akter* i senare delen av februari 1789. I meddelandena till pressen säger Åhlström, att subskribenterna kunde uttaga häftet hos honom själv i hans bostad S:t Paulsgatan i hörnet av Kvarngränden, huset nr 83, eller i Holmbergs, Utters eller Runemarks boklådor. Vid hämtningen av häftet skulle betalas 32 skilling såsom prenumeration på andra häftet i samma samling.²

I april var andra häftet färdigt och utlämnades till subskribenterna mot betalning av 32 skilling såsom prenumeraionsavgift för tredje häftet, vilket Åhlström lovade ha färdigt i juni. Häftet kunde hämtas antingen i hans ovan nämnda bostad på Södermalm eller i Holmbergs och Runemarks boklådor.³ Tredje häftet blev emellertid något fördröjt och utsändes först i augusti. Även denna gång fingo prenumera-
ranterna uttaga häftet hos Holmberg och Runemark. I samma boklådor kunde man även få ariesamlingen, som nu förelåg komplett i fyra delar och det till ett pris av 4 rdr specie.⁴

De Åhlströmska verken annonserades flitigt av bokhandlarna, främst vid denna tid av J. C. Holmberg. Såsom exempel på en sådan musikalieannons, som upptog noter allenast från »Kongl. Privilegierade Not-Tryckeriet» kan följande anföras:

»Uti Holmbergs Boklåda finnas följande Musicalier, som tid efter annan utkommit ifrån Kongl. Privilegierade Not Tryckeriet:

1) Ouverturen til Kron-Fogdarne, 12 ss. 2) Ouverturen til Frigga, 16 ss. 3) Favorit-Piecer af Haydn, 12 ss. 4) Dito Andanter af Haydn, 12 ss. 5) Menuette af Haydn, 12 ss. 6) Ryska Polskor, 40 ss. 7) Samling af Arier, utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, 3 häften, 3 Rd. 8) Samling af Marcher, Balletter och Entre-Acter utur Operorne, 1:sta häftet, 32 ss.»⁵

I denna förteckning uppträder ett musikverk, om vilket förut ej varit tal, nämligen »Ryska Polskor». Förklaringen torde väl vara den, att Åhlström verkligen fått en tryckbeställning från Ryssland på rysk musik, såsom han antydde i sin ansökning till Kongl. Maj:t i april 1788 och att han tagit så stor upplaga, att han efter leveransen

¹ S. P. Nr 16 onsd. den 21 jan. 1789. Infört även i Nris 21, 27 och 44.

² S. P. Nr 46 onsd. den 25 febr. 1789. Jfr Nris 47, 49, 53 och 77.

³ S. P. Nr 85 onsd. den 15 april 1789. Jfr Nris 87, 96 och 102.

⁴ S. P. Nr 191 onsd. den 19 aug. 1789.

⁵ S. P. Nr 76 torsd. den 2 april 1789. Jfr Nr. 77 fred. den 3 april 1789.

av musikalierna haft en restupplaga, som han här sålt för egen räkning.

För övrigt var det alls icke ovanligt, att Kongl. Privilegierade nottryckeriets musikalier utannonserades samtidigt med utifrån importerade musikalier. Talrika exempel härpå finnas i pressen, och bland dem kan följande annons, som publicerades inför den musikaliska höstsäsongen 1789, anföras:

»Följande Musicalier finnas til salu i Holmbergs Boklåda: Iphigenie en Tauride de Mr Gluck, arrangée pour le Clavecin par Hæffner, 1 Rd 8 sk. Arier utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, lämpade för Claver, Harpa eller Zittra, af Åhlström, Fyra Häften, 4 Rd. Balletter, Marcher samt Entre-Acter utur Svenska Theater-Piecer, lämpade för Claver eller Harpa, af Åhlström, 2 Häften, 1 Rd. 16 ss. XXIV Polonoises pour le Clavecin, par Mr Wiedemann, 40 ss. Favorit-Piecer utur Haydns Sinfonier, lämpade til Claver af Åhlström, 18 ss. Fyra Menuetter utur Haydns Sinfonier, lämpade för Claver, 12 ss. Ouverturen til Frigga, lämpad för Claver, 16 ss. Ouverturen til Kronfogdarne af Zander, lämpad för Claver, af Palm, 12 ss. Quatre Sonates pour le Clavecin ou Piano Forte avec l'Accompagnement d'un Violon, composées par Ol. Åhlström, Oeuvre II, 2 Rd 16 ss. Aria utur Operan Orphée: Min wän jag ropar dig etc., 4 ss. Andante: Du wår wälgörare och Far etc., 4 ss. Sechs leichte Clavier Sonaten von Bach, 16 ss. Sei Sonate per il Cembalo del Signor Fischer, 16 ss. Six Duetttes à deux Fleutes Traversieres par Hoffmann, 32 ss. Trois Sonates pour le Clavecin ou Piano Forte avec l'accompagnement d'un Violon ad libitum, par Kozeluch, 1 Rd 40 ss. Duo pour le Clavecin ou Piano Forte, par Kozeluch, 1 Rd. Musik til Coupletterne: Mine Herrar när Ni skrinna etc., 3 ss. Concert af Stamitz, för 2 Violiner, Obligat och Bas, 8 ss. Six Trios à deux Violons et Basse, continue, par Abel, 24 ss. Sei Sinfonie à otto Stromenti di Graun, 1 Rd 16 ss. Six Sinphonies à deux Violons, Taille & Basse par Richter, 1 Rd 16 ss. Concert choisie pour le Clavecin avec l'accompagnement de deux Violons et Basse, deux Hautbois ou Flutes et deux Cors de Chasse, ad libitum, par Buch, 16 sk. Six Solos for the Violin with a Bass by Nardine, 20 sk. Andantino utur Operan Gustaf Wasa: Ädla skuggor etc. Andantino Grazioso ur Operan Roland: Tjena Er min önskan blifwit etc., 4 ss. Andante utur Cantate för den 19 Augusti 1786: O du som lugnet af din själ upoffrar etc., Finale: Må tacksamhet i offerdrägt etc., 4 ss. Linierat Notpapper à 24 ss Boken.»¹

Hösten 1789 gjorde Åhlström det lyckokast, som skaffade honom förmögenhet och välstånd. Han började utge tidskriften *Musikaliskt Tidsfördrijf*. Kungörelsen om tidskriftens utgivande och med under rättelse till allmänheten om att tidskriftens första nummer redan utkommit publicerade Åhlström i slutet av september i tidningarna. Härvid anförde han:

¹ S. P. Nr 184 tisd. den 11 aug. 1789. Se även Nr 186 den 13 aug., 193 den 21 aug. och Nr 202 tisd. den 1 september 1789.

»Upmuntrad af den bewägenhet, hwarmed de af mig redan utgifne Musicaliske Samlingar blifwit emottagne, är jag sinnad, at, likasom på Utrikes orter är brukeligt, utgifwa et Musicaliskt Weckoblad, innehållande egentligen sådan smärre Musik, dels för rösten, dels för Instrumenter, som kan bidraga til Sällskapsnöje och tjena til öfning. För at härwid, i det närmaste kunna träffa hwars och ens tycke och smak, skall jag så widt rummet tillåter, i akttaga all möjelig variation, och, af särskildte Auctorens arbeten, införa ömsom, så wäl Arier, Duetter, coupletter, wisor, som Claverspiecer samt compositioner för Violin, Harpa, Zittra m. m. Af nämnde Blad, under namn af *Musikaliskt Tidsfördrif*, utkommer N:o 1 i dag, och säljes i Holmbergs Boklåda för 4 Skillingar. Om jag i detta mitt företagande är nog lycklig at winna respective Musikälskares benägna bifall, skall fortsättning innan kort meddelas, och hwarje gång i Tidningarne wid handen gifwas, enär något Blad blifwer färdigt at utlemnas.

Olof Åhlström.¹

I viss mån torde orsaken till tidskriftsinitiativet ha varit den, att de inhemska kompositörerna voro för få för att kunna bära upp nottryckeriets verksamhet. För krigsrådet Weste skall Åhlström vid denna tid ha klagat över att här vore så stor brist på inhemska komponister och hos oss komponerad musik, att han icke visste, vad han vidare skulle kunna med någon förmån trycka,² och detta sades, sedan han fått sitt nottryckeri i full gång. Åhlström behövde tidskriften dels för att ha notstickeriets personal sysselsatt under dödperioderna mellan större arbetens förfärdigande, dels för att ha en plats, där mindre musikstycken kunde placeras, och detta både av inländska och utländska kompositörer. Tidskriften betecknade helt visst ett mycket viktigt framsteg i vår musikaliska odling, och Åhl-

¹ S. P. Nr 221 onsd. den 23 september 1789. Inrikes Tidningar Nr 80 den 12 okt. 1789. Kungörelsen lät Åhlström införa också i landsortstidningarna med anmaning till allmänheten att prenumerera hos kommissionärerna. Se t. ex. Norrköpings Tidningar Nr 88 onsd. den 4 nov. 1789, där det kungöres, att kommissionären kapten Morath tog emot prenumeration. I Lund synes Director Musices Christian Wenster ha varit Åhlströms ombud. Se dennes kungörelse av den 18/8 1790 i Bihang til Nytt och Gammalt Nr. 21 och 23 den 18 och 28 aug. 1790, pag. 166 och 182. Jfr Alander, Bo, *Musiken i Lund under 1700-talet*: STM XXI 1939, sid. 136 not 2. I Falun var kassör Geisler ombud åt nottryckeriet. Se härom Falu Wecko-Blad Nr 35 lörd. den 5 april 1794. Ombud i Göteborg var And. Thomasson Byström, i Kristianstad tullinspektoren Krook, i Karlskrona handelsmannen Wolter, i Uppsala faktorn och boktryckaren Edman. Förutom kapten Morath i Norrköping var där även en bokbindare Hjelm ombud för Åhlström och nottryckeriet. Se härom kungörelse i S. P. Nr 34 den 10 febr. och Nr. 44 den 22 febr. 1792 m. fl. ställen!

² Jfr Eichhorn, C., *Svenska studier*. Ny samling, Stockholm 1872, sid. 211. Steffen, R., *Bellman och hans diktning*, Stockholm 1908, sid. 14.

ström har med densamma berett sig en varaktig minnesplats i svensk musikkultur.¹ För det tekniska förfaringssättet och för snålheten ifråga om materialen har Åhlström däremot icke inhöstat någon ära. Musikaliskt Tidsfördrif, säger en musikskriftställare från 1850-talet, »trycktes på Åhlströms eget nottryckeri, ej just särdeles väl, ty ännu svärta de femtio år gamla häften ifrån sig».² I varje fall samlade Åhlström som musiktryckare och musikförläggare med tiden en betydande förmögenhet.³

Musikaliskt Tidsfördrif utkom i rask takt under hösten 1789, och i enlighet med löftet i de första meddelandena underrättades allmänheten genom notiser i tidningarna om utgivningstiderna. På grund av stor efterfrågan från sådana musikälskare, som ville ha billig musik, lät Åhlström trycka en del av upplagan på sämre papper, varför dessa exemplar icke behövde betalas med det normala priset 4 skilling utan blott med 3 skilling och 6 runstycken.⁴ Sedan tidskriftens första nummer utkommit i slutet av september följde nr 2 redan i första veckan av oktober.⁵ Den 12 oktober hade nr 3 kommit, den 16 oktober nr 4, och den 28 oktober var nr 5 ute i handeln.⁶ Utgivningen fortsatte i denna raska takt, som man tämligen väl kan följa i tidningarnas annonsspalter. I överensstämmelse med så många svenska tidningar vid denna tid var även Musikaliskt Tidsfördrif avsett att vara en veckotidskrift, som skulle utkomma med 52 nr per år. Emellertid komma årgångarna efter 1789 att omfatta blott 30 nummer och detta ända till och med årgång 1824. Från och med årgång 1825 blev tidskriftens format avsevärt större, och nummerantalet inskränktes i samband därmed till blott 15 nummer per årgång, vilken storlek den bibehöll ända till den nedlades. Under 1789 hunno sammanlagt 14 nummer utkomma. Sedan följde årgång på årgång med som nämnt 30 nummer i varje, och det visade sig, att Åhlström i tidskriften erbjöd just vad publiken önskade och publiksmaken fordrade. Tid efter annan tryckte Åhlström förteckningar över vad som ingick i de olika årgångarna och annonserade då för övrigt även om

¹ Jfr Norlind, T., *Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngrens tid*: STM VIII 1926.

² Mankell, A., *Sveriges tonkonst*, Stockholm 1853, sid. 31.

³ Jfr Rosén, J. M., *Några Minnesblad Bd II*, Stockholm 1877, sid. 12. Byström, Olof, *Kring Fredmans Epistlar*, Stockholm 1945, sid. 58. Se även Nils Afzelius, *Bellmanssången: Svenska folket genom tiderna Bd VII*, Malmö 1938, sid. 182 («den närlige Åhlström»).

⁴ Se härom t. ex. S. P. Nr 224 lörd. den 26 september 1789.

⁵ Se t. ex. S. P. Nr 231 tisd. den 6 oktober 1789. Jfr Nr 233 den 7 oktober 1789.

⁶ S. P. Nr 237 den 12/10 1789, Nr 241 den 16/10 och Nr 251 den 28/10 1789.

vilka musikalier han eljest hade till salu.¹ Tidskriften blev Åhlströms skötebarn och följde honom ända till 1834 strax före hans död, då den upphörde.

Till julen 1789 utgav Åhlström »Due Sonate per il Forte Piano, Composté dal Sig:r Giuseppe Craus», som musikstycket heter i annonserna. Det såldes för 1 rdr 8 ss. och 1 rdr 16 ss., beroende på om det gällde häftade eller ohäftade exemplar.² Annonser om nottryckeriets produkter fortsatte som vanligt under de följande åren. I februari 1790 underrättades sålunda allmänheten om att följande musikalier kunde erhållas i Utters boklåda:

»1:o Samling af utvalda Arier utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, 4 delar, 4 R:dr. 2:o Claver-Sonater, Componerade af Capell-Mästaren Kraus, 1 R:dr 8 ss exempl. 3:o Polskor, komponerade i Lifland af Widemann, 40 ss. exemplaret. 4:o Ouverturen til Kronfogdarne, 12 ss. ex. 5:o Ouverturen til Frigga, 12 ss. 6:o Favorit Piecer af Haydn, 12 ss. 7:o Favorit Andanter af Haydn, 12 ss. Alla äro arrangerade för Claver.»³

I december 1791 anmanades innehavare av prenumerationssedlar, vilka ännu icke inlösts, att snarast inlämna sedlarna och uttaga sina beställda verk. Åhlström anförde härvid:

»Som ännu några Prenumerations Sedlar på följande Arbeten äro utelöpande, näml. 1:o Samling af Arier utur de på Kongl. Theatern upförde Operor; 2:o Balletter och Marcher utur samma Operor; 3:o Fredmans Epistlar och 4:o Fredmans Sånger; så anhålles wördssammast, at de, som innehafwa sådane Prenumerations Sedlar och Exemplar derföre ej utbekommit, täcktes, ju förr dess häldre, dem hos utgifwaren upwisa, för at få dem inlöste, emedan han icke utan olägenhet, kan längre hålla Exemplaren tilhanda.»⁴

Även annonser om enstaka, nyligen tryckta musikalier förekomma ofta. Såsom exempel härpå kan följande annons från 1793 anföras:

»Från Musicaliska Tryckeriet har utkommit: Frun och Pigan på

¹ Talrika sådana förteckningar finnas bevarade i Kungl. bibliotekets katalog-samlingar. I tidningarna förekomma annonser och innehållsförteckningar år ut och år in, ibland varje vecka, tidvis t. o. m. dagligen. Se ifråga om 1789 års årgång de utförliga innehållskungörelserna i S. P. Nr 195 den 25 aug. 1790, Nr 202 den 2 sept. 1790 och i Nr 256 den 4 nov. 1790.

² S. P. Nr 297 månd. den 21 dec. 1789. Jfr Inrikes Tidningar Nr 100 den 21/12 1789.

³ S. P. Nr 41 fred. den 19 febr. 1790. Jfr Nr 44 den 23/2 1790. På sistnämnda ställe salubjudes även »3 Sonater för Claver, Op. 3, af Åhlström, 24 ss.», varförutom här talas om »Polonoiser för Claver, komponerade i Lifland af Wiedemann». Det är samma verk som eljest kallas »Ryska Polskor».

⁴ S. P. Nr 295 tisd. den 20 december 1791.

morgonstunden nära kl. 11, af Bellman, och säljes i Utters Boklåda å 4 ss. Exemplet (aret).»¹

År 1792 annonserades livligt om nottryckeriets »Sorgmusik wid högstsallig Hans Kongl. Maj:ts Konung Gustaf III:s Bisättning i Rid-darholms-Kyrkan den 13 sistl. April, författad af Kongl. Capellmäs-taren Kraus och lämpad för Claver». Musikstycket, som kostade endast 16 skilling, såldes i Utters och Ekmanssons boklådor.² Även begravningsmusiken vid samma tillfälle annonseras flitigt. I maj hade nottryckeriet utgivit »Intermedes pour Amphitron, composés par M:r Kraus, arrangés pour le Forte Piano par M:r Åhlström»,³ och i slutet av året publicerades följande tillbakablickande försäljningskungörelse:

»Af de ifrån Musicaliska Tryckeriet utkomne Arbeten finnas i Utters Boklåda följande:

1:o Arier utur de på Kongl. Theatern upförde Operor, 4 delar, 5 Rdr 2:o Marcher och Balletter utur dito, 3 delar, 2 Rdr 3:o Fredmans Epistlar, 3 Rdr 4:o Fredmans Sånger, 2 Rdr 16 ss. 5:o Intermeder til Amphitron af Kraus, bestående af Arier, Marcher, Choeurer och Bal-letter, 2 Rdr 12 ss. 6:o Musikaliskt Tidsfördrif för åren 1789, 90, 91 och 1792. 7:o Glada Qwäden af Elers, med Musik, 1 Rdr 16 ss. 8:o Sorg-Musik wid högstsallig Konung Gustaf den 3:djes Bisättning. 16 ss. samt diverse sorter Dansk Musik.»⁴

En betydande del av de musikalier, som utkommo från nottrycke-riet, förlades icke av Åhlström utan av kompositörerna själva. Ett exempel härpå erbjuder violinistens i hovkapellet Henric Bratts Sex Sonater för violin och bas, som utkommo 1794. Sedan kompositören fått sitt verk färdigkomponerat, fick han genom kungörelser i tid-ningarna söka skaffa prenumeranter och därmed så stora förskotts-inkomster, att han kunde trycka sitt verk. Kungörelserna, som f. ö. växlade något i detaljerna, hade i huvudsak detta innehåll:

»Et Wärk Solo, af Major Henric Bratt, Opera I, underdånigst til-ägnadt Hans Kongl. Maj:t, bestående af 6 Sonater för Violin med Bas, är färdigt at tryckas och hos Herr Kammereraren Åhlström i detta ändamål inlämnat; den som inkom den 12 Februarii nästkommande härpå prenumererar med En R:daler 16 ss., har at därförr bekomma et komplett Exemplar den 25 därpåföljande utaf Auctor, i Huset N:o 179 wid Köpmangatan 4 trappor up, hwarest Prenumerations-summan är-lägges. Prenumerations-tiden uphörer den 12 Februarii.»⁵

¹ S. P. Nr 239 lörd. den 19 okt. 1793. Se även Nr 244 den 25/10 1793.

² S. P. Nr 96 onsd. den 25 april 1792. Se även Nr 284 den 7/12 1792. Annon-seringen pågick tämligen jämnt under hela årets lopp.

³ S. P. Nr 122 tisd. den 29 maj 1792. Jfr Nris 124 och 125 1792.

⁴ S. P. Nr 254 fred. den 2 nov. 1792. Jfr Nr 281 den 4/12 1792.

⁵ Dagligt Allehanda Nr 25 fred. den 31 jan. 1794. Se även Nr 28, 31, 33 och S. P. Nr 26 lörd. den 1 febr. och Nr 28 den 4 febr. 1794. Jfr Nris 65 och 76.

Sedan sonaterna färdigtryckts, kommo försäljningskungörelserna i pressen, tydligen föranstaltade av kompositören-förläggaren. Såsom exempel på dessa kungörelser må anföras:

»VI Sonater för Violin och Basse, af Major H. Bratt, äro från Musikaliska Tryckeriet utkomne, och finnas til salu, inbundne för 2 R:dr uti Kammereraren Ekmanssons Bokhandel på Norrbro. Respective Prenumeranter behagade med första uttaga sine exemplar.»¹

På liknande sätt organiserade C. G. Kuhlau 1793 utgivningen av sina tre andanter. Sedan ett tillräckligt antal subskribenter antecknat sig och försträckt rörelsekapitalet, trycktes verket. Därefter utsändes musikalierna, och restupplagan såldes på fria marknaden. Det sistnämnda framgår av kungörelser i pressen sådana som denna:

»Från Musicaliska Not Tryckeriet är utkommit och finnes i Directeuren Runemarks Bokhandel midt emot Kongl. Myntet: Tre Andanter med variationer utur J. Pleyels Quartetter, lämpade för Zittra och Violin af Conrad G. Kuhlau.»²

Försöket synes ha slagit väl ut för utgivaren, eftersom Kuhlau några år senare upprepade detsamma. Under år 1800 upptog han subskription på ett nytt musikverk och meddelade allmänheten sedermera genom pressen den tidpunkt, då tryckningen hade börjat, varvid han anförde:

»Respective Prenumeranter tillkännagifwes at de til utgifwande anoncerade Trenne Sonater för Claver och Violin nu äro lagde under Prässen, och ofelbart utkomma innan årets slut. Prenumeration, som i Herr Magister Uppers Boklåda erlägges med 1 R. 16 ss. för Exemplaret, uphörer med den sista November, och kommer sedan hwarje exemplar för köpare at kosta 1 R. 32 ss. Stockholm den 1 November 1800. C. G. Kuhlau.»³

På nyåret 1801 hade Åhlström också tryckningen klar av det Kuhlauska arbetet, och Kuhlau vände sig då åter till allmänheten med en kungörelse av detta innehåll:

»Undertecknad får äran tillkänna gifwa Respective Prenumeranter å mine 3:ne Sonater för Claver och Violin, at Exemplaren nu kunna uttagas i Magister Uppers Boklåda, där äfwen några Exemplar finnas för Köpare a 1 R:dal. 32 ss. C. G. Kuhlau.»⁴

¹ S. P. Nr 65 torsd. den 20 mars 1794. Jfr Nr 76, 83 och 91 samma år. Se vidare Nisser, Carl, Svensk instrumentalkomposition 1770—1830, Stockholm 1945, sid. 65 f.

² S. P. Nr 233 lörd. den 11 okt. 1793. Se även Nr 230 och 237. Den första mycket kortfattade kungörelsen i saken var införd i samma tidning Nr 223 30/9 1793. Jfr S. P. den 17/6 och 19/7 1794.

³ S. P. Nr 253 onsd. den 5 nov. 1800.

⁴ Dagligt Allehanda Nr 11 torsd. den 15 januari 1801. Jfr Weckoblad för Gefleborgs Län 1800 den 12 juli. Nisser, Carl, a. a. sid. 248.

Ehuru sonaterna icke utkommit på Åhlströms förlag, deltog han tydligen gärna i reklamen för dem, då det ju låg i hans intresse att kompositörerna skulle få den uppfattningen, att tryckning hos honom av musikaliska arbeten voro goda affärer. Till den ändan funnos Kuhlaus sonater upptagna i den »Förteckning På Musikaliska Förlags-Articlar, Som finnas til köps i Uppers och Holmbergs Boklådor i Stockholm», som utgavs 1801. Under rubriken »På Auctorernas egit förlag tryckte» fanns där förutom Kuhlaus musik upptagen även »3:ne Violinqvartetter af Wikmansson», om vilka det sägs att de kunde få köpas i Silverstolpes boklåda. I 1805 års förteckning¹ finnes under samma rubrik upptagna Abbé Voglers koralbok och musikaliska läroböcker, som såldes hos Utter, Wikmansons violinkvartetter, som såldes i Wiborgs boklåda, Kuhlaus sonater, som såldes hos Utter, samt slutligen Collection pour le clavecin et la harpe och Musiken till Korsfararne av Stieler, vilka båda verk voro till salu i Borg och Mannerhiertas Musikaliska Magasin.

Trots Kongl. privilegierade nottryckeriets verksamhet i Stockholm trycktes likväl icke all svensk musik på detta tryckeri. Dels synes priset ha varit rundligt tilltaget, dels var utförandet knappast förstklassigt, dels var materialet ibland mycket underhålligt. Tryckning förekom därför icke så sällan utomlands² både på Åhlströms tid och senare. Såsom exempel härpå från den tidigare perioden kan i förbigående nämnas tryckningen av Th. Byströms sonater. Då denne år 1800 satte i gång med att samla subskribenter, så använde han den vanliga metoden med upprop i tidningarna. Uppropet var av följande innehåll:

»Undertecknad är sinnad at utgifwa sina första Arbeten, under titel: Trois Sonates pour le Clavecin, avec accompagnement d'un Violon obligé, Oeuvre Premiere, hwar på prenumeration erhålles på Magister Silverstolpes Boklåda a 2 R:dl. Arbetet kommer ut i slutet af Junii månad, hwar före prenumerationstiden uphör för dem som bo i Stockholm med Mars månad, och för Landsorterna med April. Priset utom prenumeration blir 2 R:dl 24 ss. Stockholm d. 14 Januarii 1800. Th. Byström.»³

¹ Förteckning På Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Som säljas i Uppers och Wiborgs Boklådor i Stockholm, samt hos Notarien Fahlström i Upsala, Stockholm 1805.

² Främst stod härvid firman Breitkopf & Härtel i Leipzig, men svenska kompositörer tryckte också i Köpenhamn (Lose), Hamburg, Amsterdam, Paris, London o. s. v.

³ S. P. Nr 13 fred. den 17 jan. 1800. Under riksdagen i Norrköping år 1800 upptog Silverstolpe subskription på dessa musikalier också i Norrköping. Se Norrköpings Tidningar Nr 43 lörd. den 19 april 1800.

När tryckningen därpå skulle sättas i gång kom kompositören tydligen icke överens med Åhlström om priset eller någon annan detalj, varför han vände sig till den bekanta tyska tryckerifirman Breitkopf und Härtel, som åtog sig tryckningen. Härigenom drog denna ut på tiden mer än från början beräknat, och först 1802 kunde kompositören införa följande kungörelse i tidningarna:

»Respective Pränumeranter på *Tre Sonater för Claver med accompagnement af Violin*, af undertecknads composition, behagde emot Pränumerations-sedlarnes återställande uttaga sina Exemplar uti Magister Silfverstolpes Boklåda. Särskilda Exemplar kunna ock derstädes erhållas emot 2 R:dal. 24 ss. st. Stockholm den 28 Augusti 1802. Th. Byström.»¹

Det var sålunda vid denna tid synnerligen vanligt, att kompositörerna själva stodo risken såsom förläggare för sina verk och ombesörjde deras tryckning, vare sig denna skedde hos Åhlström eller vid något utländskt musiktryckeri.

De förnämsta insatser i svenskt musikliv, som Åhlström och hans nottryckeri gjorde under den första privilegieperioden, voro bortsett från det redan nämnda Musikaliskt Tidsfördrif utgivningen av Bellmansmusiken, Skaldestycken satta i musik och vår första pianoskola. De närmare förhållandena kring Bellmansmusikens utgivning skola här icke upptagas till dryftning, då detta närmast är en litteraturhistorisk fråga. Det ser ut som om Åhlström från början tänkt utge Fredmans Epistlar under titeln *Den svenske Anacreon*, ehuru han sedan ändrade sig. I varje fall får man denna uppfattning av en kungörelse rörande utgivningen, som finnes införd i Norrköpings Tidningar under sommaren 1790. Det heter där:

»De som åstunda Prenumerations-Sedlar på et under Tryckning varande Lyriskt Arbete, den *Swenska Anacreon* kallat, hwartil Melodierne äro Arrangerade för Claver, af Herr Kongl. Kammereraren Åhlström, som ärhållas wid nästkommande Septemb. månads slut; kunna emot ärläggande af 2 R:d 24 ss. Specie dem undfå hos Capitaine Morath uti Norrköping.»²

Ännu i mitten av oktober några få dagar före epistlarnas utgivning av trycket kallade bokhandlaren J. C. Holmberg det väntade bellmansarbetet för »Den Swenske Anacreon»³ och detta namn har man

tydligt allmänt trott att verket skulle komma att bära. Dock var denna tro icke utan undantag. Bokförsäljerskan fru Hall i Falun visste sålunda redan i slutet av september, att diktsamlingen skulle kallas »Fredmans Epistlar».¹

När slutredigeringen av epistlarna skedde, erhöilo de titeln Fredmans Epistlar.² Enligt meddelanden i tidningarna utkommo de i mitten av oktober 1790 och såldes i Stockholm i Utters och Holmbergs boklådor. I en av annonserna heter det:

»Ifrån Musikaliska Tryckeriet är utkommit: Fredmans 82 Epistlar, af Bellman, med Melodierne bibehållne sådane som Auctor dem ärkänt, lämpade för Claver, och säljas uti Utters Boklåda för 3 R:dr Exemplaret; de som åstunda at få dem häftade, betala derföre särskildt 4 ss.»³

¹ Fahlus Weckoblad Nr 35, 36 lörd. den 25 sept. 1790.

² Olof Bergklint synes ha varit den som från början gjort sammanställningen mellan Anacreon och Bellman (i Hwad Nytt? Hwad Nytt? den 27 juli 1773). Om Bellman såsom en medtävlare till Anacreon talar även Fredrik Sparre i sin dagbok för februari—april 1774, där Bellman säges vara *Emule D'Anacreon* (Fredrik Sparres dagbok, deponerad i RA). Även Gustaf III sammanställde de båda poeterna i ett brev till fru Stjerngranat av i december 1775, där han säger om Bellman, att han är »l'Anacréon de la Suède» (Collection des écrits politiques et littéraires I—V, Stockholm 1803—1805, h. 4, sid. 65 f.) I första delen av Olof Kexels Bacchi Hand-Bibliothèque (Helsingör [Stockholm] 1784, sid. 5) säges, att de där publicerade *Handlingar Rörande Bacchi Concurs* författats och benäget meddelats »af vår Svenske Anacreon», varmed åsyftas Carl Michael Bellman. I en artikel i Stockholms Posten den 22 november 1785 apostroferas Bellman ånyo såsom »vår Swenska Anacreon», och liknande sker i Olof Kexels företal till tredje delen av Bacchi Hand-Bibliothèque, som utkom i Stockholm 1785. Utgivaren tackar där särskilt »vår Svenske Anacreon Herr HåfSecreteraren Bellman» för hans medverkan. I företalet till Fredmans Epistlar, daterat den 6 okt. 1790, uppger också Johan Henrik Kellgren, att man använt boks titeln »Den Swenska Anacreon» i prenumerationsedlarna. Denna Kellgrens uppgift bekräftas som vi sett av kungörelsen i Norrköpings Tidningar och av Holmbergs annons i Stockholms Post-Tidningar den 14/10 1790. Att denna titel verkligen kommit i fråga är ganska märkligt, eftersom diktsamlingen redan på 1770-talet gick under namn av Fredmans Epistlar. Jfr Byström, O., a. a., sid. 65, som har felaktigt datum för artikeln i Stockholms Posten.

³ S. P. Nr 243 onsd. den 20 okt. 1790. Se även samma tidning Nr 240 den 16 okt. och Nr 245 fred. den 22 okt. 1790. Jfr Nris 247, 249, 260, 266 1790. Olof Byströms påstående, att tillkomsten av 1790 års epistledition »står i direkt samband med grundandet av vårt första nottryckeri» beror på att han hyser den fullkomligt grundlösa tron, att nottryckeriet tillkommit 1788 (Byström, O., a. a., sid. 45). På ett annat ställe i sin avhandling accentuerar Byström sitt påstående på tal om att Bellman och Åhlström ska ha varit i underhandlingar med varandra hösten 1788. Det heter därvid om Åhlström, att han »just startat sitt musiktryckeri» (a. a., sid. 57). Som vi ovan sett, startades nottryckeriet alls icke som Byström tror 1788 utan redan 1783.

¹ Dagligt Allehanda Nr 200 fred. den 3 sept. 1802. Jfr Nr 202 månd. den 6 sept. 1802. Jfr Nisser, Carl, a. a., sid. 82.

² Norrköpings Tidningar Nr 56 onsd. den 14 juli 1790. Denna notis har varit obekant för Olof Byström.

³ Stockholms Post-Tidningar den 14 okt. 1790. Jfr Holmbergs meddelande i samma tidning den 18 okt. samma år.

Vid försäljningen av epistlarna trädde den Åhlströmska försäljningsorganisationen i verksamhet, och kommissionärerna fördelade boksändningarna från Stockholm till sina kunder. I Norrköping var det sålunda kapten Morath, som fördelade bland subskribenterna *epistlarna med musik för klaver*, då de ankommit till staden i november.¹ På samma sätt gick man tillväga, när Fredmans sånger utgavos i slutet av år 1791. Utgivningen av detta arbete hade annonserats redan i början av augusti 1791, då kungörelser började förekomma i tidningarna med innehåll, att man i enlighet med företalet till Fredmans Epistlar ämnade utge även det »öfriga af Hr HofSecreteraren Bellmans utvalda Arbeten» och att de jämte melodierna voro under tryckning och skulle utkomma »wid September månads slut under namn af Fredmans Sånger». Prenumeration kunde göras till augusti månads slut hos bokhandlaren Utter mot en avgift av 2 rdr.² Sedan Fredmans Sånger utkommit av trycket frampå hösten började man livligt annonsera dessa i pressen. Vad man härvid hade att anföra, framgår i huvudsak av en av de första försäljningsannonserna, i vilken det hette:

»Af Trycket är utkommit: Fredmans Sånger, författade af Hr HofSecreteraren Bellman, hwartil Melodierne, bibehållne sådane som Auctor dem erkänt, äro arrangerade för Claver och säljas i Uppers Boklåda för 2 R:dr 16 ss. Exemplaret. De som wilja hafwa dem häftade betala derföre särskildt 4 ss. Af Fredmans Epistlar finnas ännu någre Exemplar för 3 R:dr Expl., häft. 3 R:dr 4 ss.»³

En betydande insats i svensk musikkultur gjorde Åhlström också genom sina *Skaldestycken satte i Musik*, som utkommo med aderton delar under åren 1794 till 1823. Varje del omfattar två band, varav det ena innehåller musiken och det andra texterna.⁴ Till en början

¹ Norrköpings Tidningar Nr 93 lörd. den 20 nov. 1790. Inom tämligen kort tid fanns Bellmans sång- och diktsamling också tillgänglig på andra håll i landsorten. Så hade exempelvis bokbindare Bolin i Göteborg samlingen till salu i slutet av november, då en laddning böcker ankommit »från Stockholm landvägen». Se Göteborgs Tidningar Nr 138 fred. den 26 nov. 1790.

² S. P. Nr 177 torsd. den 4 aug. 1791. Nris 178, 179, 181, 184, 187, 190, 197, 199 och 201.

³ S. P. Nr 2 tisd. den 3 jan. 1792. Jfr Nris 233, 239, 240, 243, 252, 258, 266, 268, 276 och 290 år 1791, samt Nris 41, 46, 69, 80, 88, 105, 135 och 200 år 1792.

⁴ Ibland får man se uppgifvas, att detta verk börjat utkomma 1790 (Norlind, Lindgren), ibland uppgives 1792 såsom begynnelseår (Björkbom, Walin). Det riktiga synes vara år 1794 eller möjligen slutet av år 1793. I nottryckeriets förlagskatalog 1794 finnes detta verk icke upptaget, vilket tyder på att det tillkommit efter nämnda katalogs tryckning. C. Silfverstolpe (Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe, Stockholm 1884, sid. 277) har rätt årtal 1794.

trycktes musikbanden helt och hållet på Kongl. privilegierade nottryckeriet och även titelsidorna till textbanden, medan texten för övrigt i dessa sistnämnda trycktes å något boktryckeri, hos J. C. Holmberg, J. P. Lindh m. fl. Från och med det elfte trycktes emellertid hela textbandet, således även titelsidan, på något vanligt boktryckeri. Det tidigare brukade förfaringssättet gav upphov till en del missförstånd. J. P. Lindh hade sålunda vid tryckning av nionde häftet glömt att enligt lag utsätta tryckeriets namn å arken. Han försvarade sig med att Kongl. privilegierade nottryckeriets namn ju stod å titelbladet och att alltså glömskan icke kunde föranleda något missförstånd. Påpekandet hjälpte emellertid icke, och Lindh blev dömd till böter för sin glömska.¹ Om arbetets begynnelse och fortgång underrättas vi av tidningarnas annonser och av nottryckeriets förlagskataloger. I februari 1794 började annonser publiceras i ämnet av detta innehåll: »Af Musikaliska Tryckeriet har utkommit: Skaldestycken satte i Musik och säljas i Uppers Boklåda för 32 ss. Exemplaret».² I juli samma år kungjordes, att andra delen av Skaldestycken utkommit. Liksom första delen, som fortfarande fanns till salu, fick man denna del för 32 ss. i pappersband.³ År 1795 utkommo ytterligare tvenne delar, av vilka den sista, fjärde delen, utkom strax före jul. De såldes för samma pris som de tidigare banden.⁴ I september 1796 kom femte delen⁵ och i oktober 1797 sjätte delen, båda delarna till samma pris som de förut utkomna.⁶ Utgivningstakten hade sålunda blivit långsammare än från början. När förlagskatalogen 1801 utkom, upptog den Skaldestycken t. o. m. nionde delen,⁷ och 1805 års förlagsförteckning upptog Skaldestycken t. o. m. trettonde delen.⁸ Förlagskatalogen av år 1814 upptog 16 delar av detta verk,⁹ medan den följande förteckningen, som utkom 1820 icke kommit längre än

¹ Se härom hovkanslerns skrivelser till Kongl. Maj:t 1800—1802 (RA). Det var den nitiske boktryckeriombudsmannen J. S. Ekmansson, som på detta sätt sökte tjäna sina sporrar.

² S. P. Nr 49 fred. den 28 febr. 1794. Jfr Nris 54, 56, 64, 68, 80 år 1794.

³ S. P. Nr 161 den 19/7, 164 den 23/7, 168 den 28/7 och Nr. 170 den 30 juli 1794. Jfr Nris 183, 198 och 227 år 1794.

⁴ S. P. Nr 272 fred. den 27 nov. 1795. Jfr Nr 279 1795 samt Nris 8, 17 och 26 år 1796.

⁵ S. P. Nr 206 fred. den 9 sept. 1796.

⁶ S. P. Nr 241 lörd. den 21 okt. 1797.

⁷ Förteckning På Musikaliska Tryckeriets Förlags-Actiolar, Stockholm 1801.

⁸ Förteckning På Musikaliska Tryckeriets Förlags-Actiolar, Stockholm 1805. Enligt S. P. Nr 73 fred. den 30 mars 1804 — jfr Nr 101 — hade då tolfte delen utkommit.

⁹ Catalogue på Musikaliska Tryckeriets Förlags-Actiolar, Stockholm 1814.

till sjuttonde delen.¹ Förlagskatalogen 1823 förtecknade slutligen även den adertonde och sista delen, vilken utkom detta år.² Skaldestyckena utkommo sålunda på obestämda tider och allt trögare ju längre tiden led. Troligen var det så, att detta arbetes utgivning kom till stånd och fortgick på nottryckeriet såsom ett fyllnadsarbete för den eljest sysslolösa personalen under perioder, då annat musikaliearbete saknades.

En betydande insats gjorde Åhlström och hans tryckeri också i början av det nya seklet genom utgivningen av en svensk pianoskola. Hittills synes man icke allmänt rätt ha vetat när detta verk utkom — man har nöjt sig med att ange tiden till omkring 1800³ men av tidningarna synes framgå, att utgivningsåret var 1803. I en tidningskungörelse i slutet av detta år hette det sålunda:

»Från Musikaliska Tryckeriet har utkommit: Några underrättelser jemte Öfningsexempel och Lätta Stycken för Begynnare uti Klaverspelning, och säljes i Uppers Boklåda för 1 R. 6 sk. R:g-mynt.»⁴

Redan på 1780-talet hade Åhlström, som vi sett, utgivit en samling övningsstycken för nybörjare i klaverspelning,⁵ och den nu 1803 utgivna pianoskolan, vars fullständiga titel var »Några Underrättelser jemte Öfning Exempel och Lätta Stycken för Begynnare och Klaver Spelning» — Stockholm och Kongl. Privilegierade Not Tryckeriet (u. å.) — var egentligen blott en omarbetad upplaga av den tidigare samlingen. År 1813 kom ännu ytterligare en ny upplaga och 1819 utgavs en »Fortsättning Af Underrättelser Jemte Öfnings Exempel och Lätta Stycken I Alla Ton-Arter För Begynnare uti Klaver och Forte piano Spelning. Andra Häftet». Dessa olika pianoskoleditioner voro under långa tider de enda svenska arbeten i sin art, som funnos. Deras betydelse i svensk musikkultur är därför icke ringa.

Rörande nottryckeriets verksamhet i övrigt får man en tämligen god bild av densamma av de utgivna förlagskatalogerna. Dessa äro

¹ Fortsättning af Catalogue etc., Stockholm 1820.

² Fortsättning af Catalogue etc., Stockholm 1823. W. Fabian Holmgrens Repertorium för Svenska Bokhandeln Nr 10 okt. 1823, sid. 100, upptager skaldestyckenas Bd XVIII bland då nyutkommen litteratur. En lustig tradition rörande Åhlströms tillvägagångssätt att av J. D. Valerius få texter till sina »skaldestycken» berättas av Bernhard v. Beskow med ett brev från P. A. Wallmark som källa. Se Valerius, J. D., Visor och sångstycken. Ny upplaga, Stockholm 1878, sid. 10 (Lefnadsteckning av Bernh. von Beskow).

³ Norlind, T., Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Maria Lenngröns tid: STM VIII 1926, sid. 13.

⁴ S. P. Nr 285 tisd. den 13 dec. 1803. Jfr Nisser, Carl, a. a., sid. 458.

⁵ Små Claver Stycken För Nybörjare Sammansatte af Olof Åhlström, (Stockholm 1786). Jfr Nisser, Carl, a. a., sid. 455.

emellertid tyvärr icke uttömmande vad beträffar sådan musik, för vilken Åhlström själv icke stått såsom förläggare. Såsom exempel på dylika mycket talrika luckor i katalogerna, som eljest upptaga en hel del musik, för vilken kompositörerna och icke Åhlström stått som förläggare, kan anföras, att Carl Friedrich Müllers Op. 3 *Trois Sonates pour le Violon et Basse*, som enligt Nisser utkommit troligen 1793,¹ icke finnes upptaget i förlagskatalogerna, och detsamma gäller »*II Solo-Piecer för Claver eller Piano-Forte tillägnade Lieutenanten Hög-välborne Herr G. Posse*», som enligt tidningarna utkommit 1810 och hade kompositören J. G. Lundberg till upphovsman.² Den första förlagskatalogen, som synes ha utkommit 1792, utgjordes endast av en förteckning över de då redan utgivna årgångarna av Musikaliskt Tidsfördrif.³ Även 1796 års katalog upptog intet annat än innehållet i denna tidskrifts årgångar alltifrån 1789 till 1796.⁴ Katalogen av år 1794 däremot upptog förutom Musikaliskt Tidsfördrif till och med år 1793 en förteckning över viktigare förlagsartiklar. Här uppräknas sålunda följande verk:

»1:o Arier utur de på Kongl. Theatren, ifrån des första inrättning upförde Operor, 4 Häftet a 1 R:daler 12 ss. stycket. 2:o Samling af Marcher och Balletter utur samma Operor, 3 Häftet a 32 ss. st. 3:o Claver-Sonater af Kraus 4:o Fredmans Epistlar 5:o Fredmans Sångar 6:o Elers Qwäden 7:o Sorgmusik wid Konung Gustaf 3:djes Bisättning 8:o Sorgmusik wid Konung Gustaf 3:djes Begravning 9:o Intermeder til Amphitryon, af Kraus, bestående af Arier, Choeurer och Baletter 10:o Fiskarstugan, Cantat af Bellman, Musiken af Kraus. — Andante för Claver, du vår välgörare och Far. — Andante utur Operan Gustaf Wasa, af Nauman, Ädla Skuggor etc. — Aria, Gustaf Adolph, du hwars ära etc. — Musique til Couplette i St. P. Mina Herrar, när Ni skrinna. — Kort Begrep om General-Basen, af Mecklin, häftad.»⁵

Musikalierna voro förtecknade med åsatta pris, och detta är även förhållandet i den följande förlagsförteckningen, som utkom 1801.⁶ De enda nyheter denna upptog jämfört med den föregående, om man bortser från de ovan nämnda nya häftena i Musikaliskt Tidsfördrif och Skaldestycken satte i Musik, voro »Musiken till Tand-Doctorn»,

¹ Se Nisser, Carl, a. a., sid. 277.

² S. P. Nr 252 lörd. den 27 okt. 1810. Se även Nr 245 den 19 okt. 1810. Jfr Nisser, Carl, a. a., sid. 269.

³ Den bär rubriken »Af musicaliskt Tidsfördrif . . . u. o. o. å.

⁴ Förteckning På Följande Musicaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Stockholm 1796.

⁵ Förteckning På följande Musicaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, (Stockholm 1794).

⁶ Förteckning På Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Stockholm 1801.

som kostade 1 rdr 24 ss och »Favourit Coupletter utur Hemligheten», som kostade 16 skilling. Nästa förlagsförteckning, som utkom 1805, hade några smärre tillökningar utöver de tidigare nämnda att anföra.¹ Sålunda upptages här med åsatta pris även »Frun och Pigan, af Bellman, Musiken af Åhlström», »Violin Solo af Müller», »Capricio af Lithander», »Ouverturen till Dido och Aeneas af Kraus», »Skapelsen, af Haydn, 3 häften», »Svenska Mässan», »Underrättelser för Begynnare i Clavér Spelning», »Musiken till Komeden Crispinerne», »Helena, Elegie satt i musik af Åhlström» och »Herman von Unna af Vogler». I 1814 års förlagskatalog voro nyheterna ännu mer tunn-sådda.² De voro endast Operan Sargines, Sonater för Clavér med Accompagnement af Violin och Violoncell, af Hæssler, Ouverture till Dido och Aeneas à quatre mains af Kraus samt Samling af Svenska Folk-Dansar, första häftet och andra häftet. Fortsättningen av förlagskatalogen 1820 upptog ytterligare folkdansernas tredje och fjärde häften, Svenska Mässan med nödige förändringar, föranledde af 1809 års Kyrko-Handbok, Musik till Op. Föreningen af Du Puy, Fortsättningen af Underrättelser, jemte lätta stycken i alla Tonarter, för Begynnare i Klavér och Forte-Piano Spelning.³ Förlagsförteckningen av år 1823 upptager såsom enda nyhet »Öfnings-Musik för begynnare i Clavér- och Forte-Piano spelning, 1:sta häftet, 2:dra häftet».⁴ De följande förlagsförteckningarna av år 1826, 1828, 1830 och den sista av 1835 upptaga intet nytt utan utgöras blott av innehållsförteckningar till de årgångar av Musikaliskt Tidsfördrif, som utkommit till och med året före förteckningens tryckår.⁵ Uppenbart är att Åhlström varit en utomordentligt försiktig musikförläggare och utgivit blott sådana saker, som han varit fullkomligt övertygad om skulle bli en god affär. Hans musiktryckeriprivilegium blev under sådana förhållanden ödesdigert för svenskt musiklivs utveckling i det hela, och en livligare musikalieproduktion tog vid först efter 1818, då den litografiska tryckmetoden släpptes lös, och efter 1823, då Åhlströms privilegium äntligen upphörde.

¹ Förteckning På Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Stockholm 1805.

² Catalogue på Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Stockholm 1814.

³ Fortsättning af Catalogue på Kongl. privilegierade Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar, Stockholm 1820.

⁴ Fortsättning af Catalogue etc., Stockholm 1823.

⁵ De kallas samtliga »Fortsättning af Catalogue på Kongl. privilegierade Musikaliska Tryckeriets Förlags-Articlar», och äro alla tryckta i Stockholm.

IV. PROLONGATIONEN AV ÅHLSTRÖMS NOTTRYCKERIPRIVILEGIUM.

I februari 1799 inkom musikhandlaren i Hamburg Georg Heinrich Mahnke till kanslikollegium med en ansökning, att i Stockholm få driva musikhandel och anlägga ett nottryckeri med Breitkopfska stilar.¹ Enligt kollegiets protokoll beslöt man att före vidare behandling av ärendet inhämta vad Mahnke samtidigt i skrivelse till Kongl. Maj:t anförde.² Därmed fick ärendet vila till dess också Mahnkes skrivelse till Kongl. Maj:t ankom på remiss. Denna skrivelse, som var daterad den 4 juli,³ föredrogs i kanslikollegiet den 13 juli, då man beslöt att inhämta utlåtande från Musikaliska akademien.⁴ Akademiens utlåtande kom också med berömvärd snabbhet. Det var daterat den 7 augusti och kom till kanslikollegium den 27 i samma månad.⁵ I utlåtandet anförde akademien i frågan om ett musiktryckeris anläggning, att ett tryckeri med Breitkopfska stilar skulle mycket bidra till utbredande av musikens kännedom i Sverige, i det detta lätt läsliga och nätta stiltryck fölle sig lindrigare i kostnaden än nottrycket med graverade plåtar. Därigenom skulle tillgång mycket lättare vinnas på musikiska läroböcker och avhandlingar rörande musiken på svenska språket, vilka ännu nästan helt saknades och troligen länge skulle komma att saknas, eftersom dylika böcker tarvade många exempel i noter, vilka icke utan nottyptryck kunde införas på deras ställe i texten. Akademien höll i synnerhet före, att en förbättrad koralbok för svenska kyrksången skulle till mycket mindre kostnad kunna uppläggas med stiltryck än med graverade noter. Akademien önskade sålunda för sin del, att det ifrågasatta

¹ Om Mahnke se Lexikon der hamburgischen Schriftsteller bis zur Gegenwart Bd V, Hamburg 1870, sid. 14. Jfr Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte Bd VIII Hamburg 1902/1904, sid. 508 ff. Björkbom, C., Svenskt musiktryck: Nordisk Boktryckarekonst 1937, sid. 61. Walin, S., Beiträge zur Geschichte der schwedischen Sinfonik, Stockholm 1941, sid. 190 f. Norlinds påstående att ansökan skedde den 7 aug. är oriktigt. Detta var i stället det datum, då Musikaliska akademien svar på remissen i ärendet avläts. Jfr Morales, Olallo — Norlind, Tobias, Kungl. Musikaliska Akademien 1771—1921, Stockholm 1921, sid. 30 f. Se även Norlind, T., Olof Åhlström och sällskapsvisan på Anna Mari Lennngrens tid: STM VIII 1926, sid. 16.

² Kanslikollegii protokoll den 12 febr. 1799, § 4 (RA).

³ Kanslikollegii diarium 1799 Nr 517 (RA).

⁴ Kanslikollegii protokoll den 13 juli 1799, § 14 (RA). Se även kollegiets diarium 1799 Nr 580 (RA).

⁵ Kanslikollegii diarium 1799 Nr 666 (RA).

nottryckeriet finge anläggas men kunde icke undgå att anmäla räckvidden av det Åhlströmska privilegiet av den 10 april 1788 och att man därför på denna punkt icke kunde tillstyrka Mahnkes ansöknings, »så länge tiden för Åhlströms Privilegium ännu ej gått till ända».¹ Akademien hyste följaktligen den åsikten att det skulle vara en fördel för det svenska musiklivet, om man år 1808, då Åhlströms 20-åriga privilegium exclusivum utgick, icke prolongerade privilegiet utan lämnade fältet fritt för konkurrerande företag.

Olof Åhlström fick tillfälle att inkomma med påminnelser till kanslikollegium,² och därefter kunde beslut fattas, vilket skedde på sessionen den 9 sept. 1799, då Mahnkes ansökan och Musikaliska akademins utlåtande föredrogs.³ Kollegium beslöt då att avslå ansökningen i vad anginge upprättande av ett nytt nottryckeri, eftersom tiden för Åhlströms privilegium då ännu icke gått till ända.

Ärendet följdes med stor uppmärksamhet och oro av Åhlström. Den goda inkomstkälla tryckeriet varit för honom hotades. Av ordalydelsen i Musikaliska akademins utlåtande kunde han lätt räkna ut, att akademien knappast skulle gå med på att understödja en ansökning från honom om prolongation av hans privilegium, då detta utgick 1808. Tvärtom tycktes akademien hälsa med glädje den tid då hans företrädesrättighet ginge till ända, och konkurrensen lämnades fri. Åhlström önskade emellertid få sitt privilegium förlängt, och snart hade han den fälttågsplan klar, vilken han sedan fullföljde med hänsynslös drift och överlägsen skicklighet och vilken otroligt nog förde till en förlängning av privilegietiden på icke mindre än 15 år.

Eftersom Musikaliska akademien såsom framginge av utlåtandet om Mahnkes ansökan knappast skulle gå med på en prolongation, gällde det att få så gott uttalande som möjligt från detta håll, utan att man låte akademien ana, att fråga vore om privilegietidens förlängning. Detta räknade Åhlström ut kunde bäst ske, om ett utlåtande om nottryckeriets verksamhet begärdes så långt före privilegietidens utgång, att ingen misstanke behövde yppa sig, att utlåtandet skulle användas för ansökning om prolongation. Till den ändan inkom Åhlström redan i februari 1803 till Musikaliska akademien med följande skrivelse:

¹ Musikaliska akademins protokoll den 7 augusti 1799 (MAA). Jfr transumt i Kungl. bibliotekets handskriftssamling, sign. U 79a (KB).

² Kanslikollegii diarium 1799 Nr 705 (RA). Påminnelserna inkommo den 9 sept. 1799. Varken Mahnkes skrivelse eller Åhlströms påminnelser finnas bevarade i Riksarkivet. Om orsaken härtill och om Mahnkes ansökan i övrigt skall ordas mera i annat sammanhang.

³ Kanslikollegii protokoll den 9 sept. 1799, § 23 (RA).

»Ödmjukt Memorial. Sedan det af mig inrättade och af Kongl. Maj:t i nåder Privilegierade Not-Tryckeri nu vunnit den stadga, at deruti en mycket mera utvidgad tryckning medhinnes, än hvad här i Riket möjligen kan komma ifråga, i anseende till härvarande ringa antal af Compositeurer, som på egit förlag åstunda at sine arbeten utgifva, och jag icke eller är i stånd, at med egna förlager oafbrutet sysslosätta de af mig, i och för denna handtering, antagne och underhållne personer, har jag varit omtänkt at ifrån Utrikes Orter förskaffa mig utvägar, för at, åtminstone till någon del, kunna ersätta den brist som i flera år lagt de svåraste hinder i vägen för min värksamhet; Och får derföre hos Kongl. Akademien ödmjukeligen anhålla, at igenom Utdrag af Protocollet få Bevis:

- 1:o Om Kongl. Akademien anser de noter, som hos mig tryckas, vara till utseende och redighet jämn goda med dem, som ifrån de nu allmänna utländska Not-Tryckerierne årligen utgifvas.
- 2:o Om de, på särskilde Författares eget förlag hittills utgifne arbeten, blifvit härstädes med nödig omsorg och noggranhet tryckte; och
- 3:o Om min Inrättning, af Kongl. Akademien anses vara i det tillstånd, att all sort musicalisk tryckning deruti kan, med ärforderlig drift verkställas.

Då afsigten med detta Bevis är, at bana mig väg till Utländska Compositeurers förtroende, vågar jag smickra mig med det glada hopp, at Kongl. Akademien, med öfvertygelse och rättvisa lämnar min Inrättning, såsom den första här i Riket, det vittsord den kan förtjena. Stockholm den 12:te Februarii 1803. O. Åhlström.»¹

Alltså icke ett ord om någon prolongation av privilegietiden, endast en kraftigt uttalad önskan att erhålla fullt arbete för tryckeripersonalen och en uppgift om att tryckeriet i händelse av ett gott utlåtande från akademien kunde få utländska kunder och därmed kunde draga arbete och inkomster till riket, och i detta sammanhang söker Åhlström som vi se avvända eventuella misstankar genom att säga, att utlåtandet skulle användas *blott* såsom reklam hos de utländska kunderna. Det var allt. Musikaliska akademien gick också i fällan. Man ville gärna på allt sätt bidra till fullt arbete åt tryckeriarbetarna, och man ville givetvis på allt sätt understödja att ett svenskt företag finge insteg på den utländska marknaden. Utlåtandet blev därför så lovprisande att det i flera avseenden tangerar sanningens ramar. Det utlåtande, som tillställdes Åhlström, var nämligen av följande lydelse:

Utdrag af Kongl. Svänska Musikaliska Akademins Protocoll den 16 Februari 1803.

S. D. Ut i gifvit Memorial, som nu föredrogs, hade Krigs Commisarien hos Kongl. Maj:t, Högadle Herr Olof Åhlström, begärt att är-

¹ Vidimerad avskrift av skrivelsen finnes i Mannerhjerta-akten bland kommerskollegii skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA). Jfr Handl. Konzept 1795—1849 (MAA).

hålla Kongl. Academiens betyg öfver hans här i Staden anlagde Nottryckeri med graverade Plåtar, och huruvida Kongl. Akademien anser detsamma hittills hafva svarat emot de fordringar, som af en sådan inrättning skäligen kunna göras.

Kongl. Akademien kände nogsam, huruledes denne Tryckeri Inrättning, som med Kongl. Maj:sts Nådigste Privilegium är försedd, ifrån dess första början för Fjorton år sedan vunnit allt större fullkomlighet; Att Noterne uti de derifrån utkomna Arbeten, som i allmänhet äro mycket Correcta, kunna till tydlighet och vackert utseende anses jemngoda med dem, som från de bättre utländska Nottryckerier årligen utgifvas; Att de på en och annan Compositeurs eget förlag, af Herr Krigs Commissarien utgifna Arbeten blifvit med all nödig omsorg, noggranhet och skyndsamhet graverade och tryckte; Och ändteligen att uti de ifrån samma Tryckeri utkomne mindre Partiturer, Noternes och Figurernes rätta placering inom hvarje Tact, i anseende til de motsvarande stämmorne, finnes vara med all sorgfällighet iackttagne, hvaraf större Partiturers noggranna och correcta graverande vid berörde Tryckeri, med så mycket mera säkerhet kan förväntas, som Herr Krigs Commissarien äger grundelig kunskap i harmonien och sjelf är författare till åtskilliga Musicaliska arbeten; Hvilket Kongl. Academiens, på verkeliga förhållandet grundade yttrande, alltså skulle Herr KrigsCommissarien Åhlström meddelas, till välförtjent vitsord öfver nämde dess Tryckeri inrättning. Stockholm den 16 Februarii 1803. In fidem Pehr Frigel. Kongl. Acad. Ledamot och Secreterare.»¹

Huruvida Åhlström verkligen använde detta pampiga utlåtande för att skaffa sig några kunder på den utländska marknaden, är obekant och kan i detta sammanhang lämnas därhän. Visst är, att utlåtandet användes såsom stöd för en ansökan om privilegietidens prolongation. Redan den 15 april 1803 inkom Åhlström nämligen till Kongl. Maj:t med en ansökan om prolongation, och till denna ansökan var Musikaliska akademiens utlåtande fogat såsom bilaga. Åhlströms ovan refererade påstående, att utlåtandet blott skulle användas för den utländska marknaden visade sig sålunda vara en osanning. Åhlströms ansökan löd:

»Stormäktigste Allernådigste Konung!

Den för Witterheten och de fria Konsterne lyckeliga tidepunct, som efter Högst Sal. Hans Kongl. Maj:sts Konung Gustaf den 3:djes upstigande på Thronen inträffade, öppnade äfven åt mig tillfälle, att för Musicaliska Wettenskapens förkofran upptäcka ett medel hvarigenom Musik älskare af alla klasser kunde erhålla lätt åtgång til sådane

¹ Bilaga bland handlingarna i Mannerhjerta-akten: Kommerskollegie skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA). Jfr Musikaliska akademiens protokoll den 16 februari 1803 (MAA). Om man med detta utlåtande framför sig tager en del av nottryckeriets noter i skärskådande har man svårt att tro sina ögons vittnesbörd. En del av noterna äro nämligen utförda under all kritik, och det är obegripligt hur akademien kunnat uttala sig såsom skett.

Musicalier, som voro afpassade efter hvars och ens olika framsteg. Som detta icke kunde möjligen ske utan att inrätta ett ordentligt Nottryckeri, och beredandet af en sådan inrättning var af ingen härstädes förut, hvarken påtänkt eller upfunnen; började jag genast, att, medelst flere kostsamma försök, utforska, det för ändamålet måst lämpeliga sättet.

Dageligen sysslosatt uti Eders Kongl. Maj:sts och Rikets tjenst, hade jag icke mycken tid öfrig att på berörde försök använda, hvarigenom flere år försvunno, innan jag hant samla alla til tryckningsanstalterne nödige uplysningar, och blef derföre ej, förr än år 1788 i tilstånd att, med fullkomlig säkerhet, kunna fullborda min plan.

Utan att ens våga hoppas, än mindre begära något Publikt understöd til värkställigheten häraf, anhöll jag endast i underdånighet om Nådigt Privilegium Exclusivum på Tjugu års tid; hvilket mig allernådigst beviljades i likhet med i underdånighet bilagde afskrift. Kriget, som samma år utbrast och den alltsedan tiltagande dyrhet på alla för mig oumgängelige Rudimaterier, och den ringa afsättning, i början var att påräkna, lade genast de svåraste hinder i vägen för min väksamhet och skulle snart tvungit mig att, om icke aldeles öfverge, åtminstone minska min hog att derpå nedlägga någon vidare kostnad och möda. Men öfvertygad om den allmänna nytta denna inrättning i en framtid skulle medföra, samlade jag alla krafter att dessa svårigheter öfvervinna, och hvilket så vida lyckats mig att jag, ehuru med upoffring af egna tilgångar och den obetydeliga vinst som genom Notförsäljningen influtit, icke allenast förmått underhålla, utan ock så förbättra tryckningsanstalterne, att de Musicalier, hvilka nu ifrån mitt Nottryckeri utgifvas, fullkomligen svara i utseende och redighet emot dem, som ifrån de bättre Utländska Nottryckerierne utgå, och hvilket Kongl. Musicaliska Academiens härhos i underdånighet bilagde Protocolls Utdrag fullkomligen bestyrker; äfvensom att här varande Compositeurer, hvilka på egit förlag behagat anlita mig om tryckning af deras arbeten, blifvit med all noggranhet och skyndsamhet betjente.

På dessa i underdånighet anförda skäl, och som jag nu mera äger hopp, att äfven ifrån Utrikes orter kunna erhålla Musicaliska arbeten till tryckning, hvartill jag snart torde behöfva, att ännu mera utvidga mina eljest tillräckeliga tryckningsanstalter, vågar hos Eder Kongl. Maj:st jag i djupaste underdånighet anhålla om Femton års påökning af min nu innehafvande Exclusiva rättighet, så att ingen annan under den tiden må jemte mig tillåtas att på hvad sätt som helst, hvarken med Musicaliers graverande eller tryckande sig befatta, vid ett efter nu varande tids beskaffenhet lämpat vite och Exemplarens Confiscation, på det jag såsom förste upfinnare och anläggare af en sådan inrättning, må hafva utväg att icke allenast förskaffa mig någon ärsättning för den möda och dryga kostnad jag derpå redan använt, utan ock för framtiden se mig inståndsatt att efter hand än vidare förbättra och utvidga den samma utan att derigenom äfventyra min egen och de minas välstånd.

Under denna i underdånighet sökte exclusiva rättighet inbegripes likväl icke sådana melodiers tryckning, som i Psalmböcker med van-

liga Boktryckeri stilar pläga införas; icke heller sådana mindre exempel af noter, som i Musicaliska läroböcker med samma sort stilar i texten kunna behöfvas, hvilket är en rättighet, som de allmänna Boktryckerierne åtfölja.

Allernådigste Konung!

Då ofvanberörde underdåniga anhållan icke med skäl kan anses leda till någon annans förfång, emedan ingen ännu till en sådan inrättnings anläggande här i Riket gjort sig berättigad, vågar, under hopp om Nådigt bifall, jag i djupaste underdånighet anhålla, att min Hustru och mina Barn, som om trycknings anstalterne redan inhämtat erforderlig kännedom, må, såsom innehafvare af min rätt vid dessa förmåner blifva bibehållne i den händelse jag med döden afgår, innan detta i underdånighet sökte exclusiva privilegium lupit till ända, äfvensom att denna *Eders Kongl. Maj:sts Nåd* må få intagas uti den Nådiga Resolution eller det förnyade Privilegium *Eders Kongl. Maj:t* i anledning häraf allernådigst täckes utfärda.

Med djupaste undersätelig vördnad, nit och trohet, framhärda till dödsstunden Stormäktigste Allernådigste Konung Eder Kongl. Maj:sts allerunderdånigste och tropliktigste tjenare och undersäte

O. Åhlström.»¹

Ett par dagar efter ansökningens ankomst behandlades den i konseljen på M. Rosenblads föredragning. Då man därvid redan hade Musikaliska akademiens nyligen avgivna utlåtande om nottryckeriet såsom bilaga till ansökningen, ansåg man tydligtvis, att det var öfverflödigt att remittera den till akademien för nytt utlåtande. Åhlströms plan att slippa ett uttalande av akademien i prolongationssaken lyckades följaktligen fullständigt. Kongl. Maj:t beslöt i stället att ärendet i överensstämmelse med praxis i dylika fall skulle remitteras till hovkanslern.² Redan den 7 maj var denne färdig med sitt yttrande. Hovkansler C. B. Zibet anförde:

»Vid den, genom Eders Maj:ts nådiga Remiss den 19 sistl. April, till mitt underdåniga utlåtande öfverlemnade och nu återföljande Krigs Commissariens Olof Åhlströms ansökning om femton års prolongation af det honom i nåder förundte Privilegium exclusivum å Musicaliers graverande och utgifvande från trycket, kan jag så mycket mindre hafva något att i underdånighet ärhindra, som genom en ringa afsätt-

¹ Ansökningen, som bär påteckningen »KrigsCommissarien Åhlström om prolongation på dess erhållne Privil. på Musicaliers graverande och tryckande», förvaras nu i Mannerhjerta-akten bland Kommerskollegie skriv. till Kongl. Maj:t 1817 (RA). Beträffande undantaget ifråga om psalmböcker kan erinras om det omfattande koralboksarbete, som förekom under 1700-talet. Jfr Morin, G., Bidrag till sjuttonhundratalets svenska koralhistoria: STM 1944, sid. 119 ff.

² Konseljprotokoll i inr. civ. ärenden den 19 april 1803 (RA). Jfr Rosenblads påteckning å ansökningen.

ning här i Landet af de vackra arbeten Åhlström upplagt; han hittills hvarken vunnit belöning för sitt påfund eller årsättning för sine använda kostnader, och dessutom hans Inrättning icke länder någon nu varande inländsk af samma slag till förfång, då tryckning med lösa gjutna noter honom icke tillåtes; utan hemställer jag i underdånighet om icke den sökte Prolongationen på en tid af 10 till 15 år må i nåder beviljas och för eftertryckning ett vite af 100 Rdr, jemte Exemplarens confiscation stadgas, samt Chartæ Sigillatæ afgiften utsättas till 16 Rdr 32 sk., med vanlig förhöjning.»¹

Allt gick således efter Åhlströms beräkning och önskan. De båda myndigheter som stodo närmast till att utlåta sig om ansökningen, hovkanslern och Musikaliska akademien, hade båda uttryckt sin stora tillfredsställelse med Åhlström och hans nottryckeri. Då ärendet därför den 20 maj 1803 behandlades i konseljen, föredrog M. Rosenblad Zibets skrivelse, varpå konungen beslöt helt i enlighet med hovkanslerns hemställan, och prolongationen fastställdes till 15 år.² Det privilegiebrev, som Åhlström sen fick nöjet att utlösa, var av denna lydelse:

»Wi Gustaf Adolph med Guds Nåde Sveriges, Göthes och Wendes Konung m. m. Gjöre Wetterligt, at som Vår Trotjenare och Krigs Commissarie Olof Åhlström i underdånighet anhållit om Prolongation af det honom den 10:de April 1788 uppå Tjugu Års tid i Nåder beviljade Privilegium Exclusivum uppå Musicaliers graverande eller tryckande; Och WI i Nåder äro benägne at därtill samtycka; Alltså vele WI härmed och i kraft af detta Wårt öppna bref Nådeligen hafva förundt honom, Olof Åhlström, Femton Års förlängning å förberörde, till Musicaliers gravering och tryckning honom meddelte Privilegium Exclusivum, så at ingen, vid Etthundrade Riksdalers vite och Exemplarens förlust, må, äfven under den nu förlängda tiden därmed sig befatta; Hvilket Wårt Nådiga Privilegium, Krigs Commissarien Åhlströms Hustru och Barn måga få till godo njuta i händelse han, innan Privilegii tiden till ända gådt, skulle aflida. Det alle som vederbör, hafve sig hörsamligen at efterrätta. Till yttermera visso hafva WI detta med Egen hand underskrifvit och med Wårt Kongl. Sigill bekräfta låtit. Stockholms Slott den 20 Maj 1803. Gustaf Adolph/Rosenblad.»³

Samtidigt med att privilegiebrevet för Åhlström utfärdades, avgick till hovkanslern ett Kongl. brev med underrättelse om det beviljade privilegiet och dess innehåll.⁴

¹ Finnes i den nyssnämnda Mannerhjerta-akten.

² Konseljprotokoll i inrikes civile ärenden den 20 maj 1803: 5:o (RA).

³ Förvaras i avskrift i den nyssnämnda Mannerhjerta-akten. Jfr Inrikes civil-expeditionens registratur 1803, fol. 359 v. (RA).

Hovkanslerns arkiv, Konungabrev 1801—1805 (RA). Skrivelsen var daterad den 20 maj men ankom enligt påteckning till hovkanslersexpeditionen först den 1 juni 1803.

Åhlströms plan hade sålunda lyckats till alla delar. Han hade fått sitt privilegium förlängt ända till år 1823!¹ Genom att han företog sin aktion så långt före privilegietidens utgång, hade intet motstånd kunnat mobiliseras, och blott några ytterst få män i huvudstaden hade reda på vad som var i görningen. Det enda håll, varifrån effektivt motstånd med säkerhet kunnat förväntas, var Musikaliska akademien, men denna utmanövrades på ett enastående skickligt och hänsynslöst sätt av Åhlström. Hade han väntat med sin ansökan till den ursprungliga privilegietidens utgång 1808, hade motståndet helt säkert blivit ett annat, och någon förlängning av privilegietiden hade då troligen icke kommit till stånd.² Att missnöjet med vad som skett blev stort på många håll, när det nya privilegiet blev bekant, är helt naturligt. Till de attacker mot privilegiet, som gjordes under 1800-talets två första decennier och som förde till en viss begränsning av detsamma år 1818, återkomma vi i annat sammanhang.

¹ Den i hithörande litteratur ofta framförda uppgiften, att Åhlströms privilegium gällde blott till 1818 och att prolongationen sålunda skulle omfatta blott tio år, är oriktig! I särskilt hög grad har denna grundlösa tro avspeglats i G. Jungmarkers bidrag till den svenska litografiens historia (Från den svenska litografiens inkunabeltid: Nordisk Boktryckarekonst XLVI 1945, sid. 293 ff.), där det påstås, att Åhlströms privilegium förlängdes i flera omgångar — i verkligheten blott en gång — och där det flerstädes säges, att det Åhlströmska privilegiet utlöp 1818, ehuru detta i verkligheten skedde först 1823. — Tobias Norlind och E. Trobäck (Kungl. hovkapellet historia 1526—1926, Stockholm 1926, sid. 144), som anse, att Åhlström fått sitt privilegium 1789, ange i överensstämmelse med sin tro på först ett 20-årigt privilegium och en därpå följande 10-årig prolongation, att nottryckeriprivilegiet utgick år 1819. Påståendena äro givetvis grundlösa!

² Det i nästan hela den hithörande litteraturen framförda påståendet att beslutet om prolongation skedde 1808 är som synes ogrundat. Avgörandet skedde redan 1803.

ÅBO DOMKYRKAS ORGELKORALBOK

AV INGEBOG LAGERCRANTZ

I jämförelse med de ofantligt rika samlingar av tryckta och handskrivna musikalier som hopbragtes i Sverige under stormaktstiden och vilka utgöra guldgruvor för musikhistorikerna, så äro de i Finland från samma tid bevarade musikverken som en droppe i havet. Visserligen torde man kunna utgå ifrån att notsamlingarna i Finland aldrig varit så stora som i Sverige, ty sådana musikbibliotek som svenskarna under trettioåriga krigets dagar hemförde som krigsbyte från kontinenten förvärvades väl knappast till Finland, men de i skolbibliotekens gömmor bevarade anteckningarna om inköpta musikalier och de i andra sammanhang förekommande uppgifterna om musik utvisa, att det existerade en betydande musikkultur även på östra sidan om Bottniska viken. Krig och ofärd och den ena förhärjande eldsvådan efter den andra utförde emellertid ett sådant förstörelseverk, att vi numera endast ha några spridda rester av musikalier från den tiden. Så mycket värdefullare är det då, att det bland dessa fragment av en musikkultur finns en handskriven orgelkoralbok, vartill någon direkt motsvarighet tillsvidare inte är känd på svensk botten.

Handskriften, som finns i Riksarkivet i Helsingfors (sign. B 1/V) och är av svenskspråkigt innehåll, består av 41 blad tvärkvart med sidnumrering 1—82 och bundna i pergamentband. Bokens rygg är bredare än vad innehållet erfordrar och av de på insidan av densamma förekommande resterna av äldre bind, får man den uppfattningen att orgelkoralboken antingen varit sammanbunden med något annat verk som senare avlägsnats ur bandet, eller att bandet förut tillhört en tjockare bok än den som det nu omsluter. Eftersom det är i början av boken som inbindningens defekthet är mest märkbar och boken saknar titelblad, så måste man också ta den möjligheten i betraktande att koralboken inte är fullständig utan att de första bladen saknas, men detta antagande motsäges av att sidorna synas ha numrerats av samma person som skrivit boken t. o. m. s. 81. Den sista melodien på s. 82 är inskriven senare och av annan person.